

สารบัญ

หน้า

1. หลักการและเหตุผล	1
2. วัตถุประสงค์	2
3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	2
4. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล	3
5. เกณฑ์การประเมินผล	4
6. การวิเคราะห์ข้อมูล	5
7. ผลการศึกษาการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561	5
8. อภิปรายผลการศึกษา	16
9. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา	26
10. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	29
11. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป	33

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

1. หลักการและเหตุผล

สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน ได้ดำเนินโครงการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2550-2560 และต่อเนื่องมาจนถึงปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 โดยได้ปรับเปลี่ยนชื่อเป็นโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่าย ราษฎรชาวนบ้าน มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ขยายผลการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจากปีที่ผ่านมา โดยสนับสนุนให้เกษตรกร ที่เข้าร่วมโครงการฯ มีความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินกิจกรรมการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการประกอบอาชีพได้ 2) เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ มีศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ขั้นก้าวหน้าได้ และ 3) เพื่อสนับสนุน การพัฒนาศูนย์เครือข่ายราษฎรชาวนบ้านให้มีศักยภาพในการจัดฝึกอบรมและเป็นแหล่งศึกษาดูงานแก่เกษตรกร โดยให้ราษฎรชาวนบ้านผู้เป็นต้นแบบความสำเร็จในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นผู้ถ่ายทอด ความรู้ให้กับเกษตรกรภายใต้หลักการชาวนบ้านสอนชาวนบ้านให้เกษตรกรได้มีความรู้ความเข้าใจในการนำหลักปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพเกษตรกรรม สามารถปรับเปลี่ยน แนวคิดและ พฤติกรรมในการประกอบอาชีพด้วยการพึ่งพาตนเองได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการส่งเสริมสนับสนุนการรวมกลุ่ม และการสร้างเครือข่ายของเกษตรกรที่ผ่านการอบรมภายใต้โครงการฯ ซึ่งสอดคล้องกับ ยุทธศาสตร์ในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ที่เน้นการสร้างความเข้มแข็งให้กับเกษตรกรและองค์กรเกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรมีความสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีภูมิคุ้มกันพร้อมรับความเสี่ยงด้านการผลิต การตลาด และมีการกระจาย รายได้ทั่วถึง มีความสามารถในการผลิตและสามารถเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายด้วยกระบวนการเรียนรู้และการจัดการ องค์กรความรู้อย่างเป็นระบบ

การดำเนินงานโครงการฯ ตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2550 – 2560 ได้รับความสนใจจากเกษตรกรเป็นอย่างดี โดยเห็นได้จากผลการอบรมเกษตรกรทั่วไปเกินกว่าเป้าหมายที่กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรฯ กำหนดไว้ทุกปี ประกอบกับการประเมินผลการดำเนินโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายราษฎรชาวนบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 โดยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พบว่า เกษตรกร ร้อยละ 87.86 มีความรู้ความเข้าใจในด้านแนวคิดและหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียง และเกษตรกร ร้อยละ 99.52 ได้นำความรู้ไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน และดำเนินงานในไร่นาของตนเอง หลังจากเข้าร่วมโครงการฯ นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยพบว่าเกษตรกร มีรายจ่ายในครัวเรือนลดลงจากการนำผลผลิตในแปลงมาบริโภค และมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการลดต้นทุนการผลิตที่ลดการนำ ปัจจัยการผลิตจากภายนอกมาใช้ มีการนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคไปจำหน่าย มีการออมเงิน ส่งผลให้สภาพเศรษฐกิจ ของครัวเรือนดีขึ้น เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีอาหารบริโภคที่เพียงพอและมีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค เนื่องจาก ไม่ใช้สารเคมีในการทำเกษตรหรือใช้สารเคมีในปริมาณที่เหมาะสม สามารถสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนอื่น ๆ ได้ และมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ดังนั้นเมื่อสิ้นสุดการดำเนินโครงการฯ ในแต่ละปีงบประมาณ จึงได้กำหนดให้มี “การประเมินผลการดำเนินงาน ของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายราษฎรชาวนบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561” เพื่อให้ทราบถึงผลสัมฤทธิ์ของการ

ดำเนินโครงการฯ ตามที่ได้กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการฯ โดยให้มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นที่ปรึกษาทางวิชาการ เป็นผู้ประเมินผลเพื่อให้ผลการประเมินมีความเที่ยงตรงและเป็นธรรม สามารถสะท้อนผลการดำเนินงานแนวทางการปรับปรุงและพัฒนาโครงการฯ ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้ต่อไปในอนาคต

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อประเมินผลระดับความรู้ ความเข้าใจ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และประเมินผลการนำความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

2.2 เพื่อประเมินระดับความพึงพอใจที่มีต่อการเข้าร่วมโครงการฯ ของปราชญ์ชาวบ้านและความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรมของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

2.3 เพื่อศึกษาการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของปราชญ์ชาวบ้านและเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

2.4 เพื่อศึกษาผลการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะ และปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนากลุ่มเกษตรกรของกิจกรรมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย ภายใต้โครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

2.5 เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค ผลกระทบที่เกิดขึ้นและข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

2.6 เพื่อศึกษาความยั่งยืนในการนำความรู้ไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ที่ผ่านมา และผลกระทบที่เกิดขึ้นพร้อมข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ ที่ผ่านมา

2.7 เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพการดำเนินงานโครงการฯ สู่แนวทางการพัฒนาเพื่อขยายผลการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และเป็นรูปธรรมในการดำเนินงานโครงการฯ ให้มีความยั่งยืนต่อไป

3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ดำเนินการประเมินผลโครงการตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด โดยมีประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

3.1 ประชากรในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย 1) เกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 2) ปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 3) กลุ่มเกษตรกรของกิจกรรมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย 4) เกษตรกรและผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการฯ ที่ผ่านมามากกว่า 3 ปี และ 5) เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการฯ จากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด

3.2 กลุ่มตัวอย่าง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้ดำเนินการสุ่มตัวอย่างจากประชากรที่ใช้ในการศึกษาดังต่อไปนี้

1) กลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนจากเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 จำนวน 390 ราย ใน 28 ศูนย์ จากเกษตรกร 15,506 ราย (เป้าหมาย

โครงการฯ 15,200 ราย) ใน 4 ภูมิภาค (ยกเว้นศูนย์ฯ ในพื้นที่ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้) โดยการใช้การสุ่มแบบอาศัยความน่าจะเป็น (Probability Sampling) ด้วยวิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi - Stage Sampling)

2) กลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนปราชญ์ชาวบ้านจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 จำนวน 28 ศูนย์ จากทั้งหมดจำนวน 139 ศูนย์ ใน 4 ภูมิภาค

3) กลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนกลุ่มเกษตรกรของกิจกรรมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายภายใต้โครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 จำนวน 4 กลุ่ม ใน 4 ภูมิภาค ตามศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ได้คัดเลือกไว้แล้วตามข้อ 1)

4) กลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนเกษตรกรและผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ที่ผ่านมานาน้อยกว่า 3 ปี โดยการอาศัยข้อมูลจากปราชญ์ชาวบ้าน เจ้าหน้าที่ และผู้ที่เกี่ยวข้องในโครงการฯ ในการกำหนดกลุ่มตัวอย่างการจัดสนทนากลุ่ม จำนวน 4 ครั้ง ครั้งละ 7 – 12 คน ใน 4 ภูมิภาค

5) เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการจากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ในพื้นที่ที่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 ตามศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ได้คัดเลือกไว้แล้วตามข้อ 1)

4. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

4.1 แบบสอบถาม เพื่อใช้ในการสอบถามข้อมูลกับเกษตรกร ได้ถูกออกแบบให้มีข้อคำถามทั้งปลายเปิดและปลายปิด เพื่อใช้ในการสอบถามข้อมูลทั่วไป ความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรม ความสามารถที่จะนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผลของการนำความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนไปปฏิบัติใช้ ปัญหา อุปสรรคที่เกิดขึ้น และข้อเสนอแนะ

4.2 แบบทดสอบความรู้เกษตรกร โดยใช้แบบทดสอบผลสัมฤทธิ์แบบถูกผิดในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และความรู้ความเข้าใจตามวิชาที่ได้รับการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

4.3 แบบสัมภาษณ์ โดยใช้แบบประเด็นคำถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลความพึงพอใจต่อการเข้าร่วมโครงการฯ ของปราชญ์ชาวบ้าน ในด้านการประสานงานของเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ด้านวิธีการคัดเลือกศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ด้านความเหมาะสมของงบประมาณที่ได้รับการจัดสรร ด้านรูปแบบและวิธีการคัดเลือกเกษตรกรเข้าร่วมฝึกอบรมตามคุณสมบัติที่กำหนด ด้านการจัดทำแผนการฝึกอบรมเกษตรกร ด้านความเหมาะสมของเนื้อหาหลักสูตร ด้านการเบิกจ่ายงบประมาณตามเกณฑ์และระเบียบที่กำหนดไว้ ด้านการจัดทำแผนติดตามผู้เข้ารับการฝึกอบรม ด้านวิธีการติดตามเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมทุกรายตามเป้าหมายที่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้รับการจัดสรร และด้านความรู้ความเข้าใจในการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน การนำรูปแบบดังกล่าวไปปฏิบัติในพื้นที่ของปราชญ์ชาวบ้านว่ามีรูปแบบอะไรบ้างจำนวนพื้นที่เท่าไร เส้นทางสู่การทำเกษตรตามรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนตามแนวเศรษฐกิจ

พอเพียง ผลกระทบที่เกิดจากการทำการเกษตรตามรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน แนวคิดในการพัฒนาการเกษตร โดยใช้รูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และแนวทางการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในอนาคต

4.4 แบบสัมภาษณ์ โดยการกำหนดประเด็นคำถามเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล การดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะ และปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนากลุ่มเกษตรกรของกิจกรรมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย ความยั่งยืนในการนำความรู้ไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ที่ผ่านมา ผลกระทบที่เกิดขึ้น พร้อมข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ ที่ผ่านมา ไม่น้อยกว่าสามปี ปัญหาอุปสรรค และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการฯ ข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการปรับปรุงและพัฒนาคุณภาพการดำเนินงานโครงการฯ สู่แนวทางการพัฒนา เพื่อขยายผลการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และเป็นรูปธรรมในการดำเนินงานโครงการฯ ให้มีความยั่งยืนต่อไป

5. เกณฑ์การประเมินผล

5.1 การทดสอบความรู้ความเข้าใจ โดยใช้แบบทดสอบ ซึ่งสามารถจำแนกได้ 3 ประเด็น คือ ความรู้ความเข้าใจ ในหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คะแนนเต็ม 15 คะแนน และความรู้ ความเข้าใจในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและ วิชาชีพเฉพาะตามหลักสูตรการจัดฝึกอบรมของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน คะแนนเต็ม 10 คะแนน ต่อ 1 วิชา ทั้งนี้ สามารถแบ่งระดับความรู้ ความเข้าใจได้ 3 ระดับ คือ ดี ปานกลาง ควรปรับปรุง และกำหนดเกณฑ์ขั้นต่ำที่ร้อยละ 60

ตารางที่ 1 เกณฑ์การให้คะแนนระดับความรู้ ความเข้าใจแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

คะแนน	ระดับ
13-15 คะแนน	ดี
10-12 คะแนน	ปานกลาง
เท่ากับหรือต่ำกว่า 9 คะแนน	ควรปรับปรุง

ตารางที่ 2 เกณฑ์การให้คะแนนระดับความรู้ความเข้าใจในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและวิชาชีพเฉพาะตามหลักสูตร ของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

คะแนน	ระดับ
9-10 คะแนน	ดี
7-8 คะแนน	ปานกลาง
เท่ากับหรือต่ำกว่า 6 คะแนน	ควรปรับปรุง

5.2 การประเมินความคิดเห็นของผู้ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยแบ่งระดับ ความคิดเห็นและเกณฑ์การให้คะแนนได้ 5 ระดับ ดังนี้

ตารางที่ 3 เกณฑ์การให้คะแนนระดับความคิดเห็นและการแปลผล

ระดับความคิดเห็น	คะแนน	ช่วงคะแนนเฉลี่ย
ง่ายมากที่สุด/ พึงพอใจมากที่สุด	5	4.21-5.00
ง่ายมาก/ พึงพอใจมาก	4	3.41-4.20
ปานกลาง/ พึงพอใจปานกลาง	3	2.61-3.40
ยาก/ พึงพอใจน้อย	2	1.81-2.60
ยากมาก/ พึงพอใจน้อยที่สุด	1	1.00-1.80

6. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและประเมินผล ผู้เชี่ยวชาญของมหาวิทยาลัยได้พิจารณาสิ่งที่เกี่ยวข้องทั้งหมดของโครงการฯ รวมทั้งได้ประยุกต์ใช้แบบจำลองในการประเมินการฝึกอบรมของ Kirkpatrick ในการศึกษาปฏิกิริยา (Reaction) การเรียนรู้ (Learning) พฤติกรรม (Behavior) และผลกระทบ (Result) เป็นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

7. ผลการศึกษาการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

7.1 ผลการศึกษาและประเมินระดับความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรมของเกษตรกร และความพึงพอใจที่มีต่อการเข้าร่วมโครงการฯ ของปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

7.1.1 ระดับความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรมของเกษตรกร

การศึกษาเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง (ร้อยละ 68.47) มีอายุเฉลี่ย 51 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 50.59) มีพื้นที่ทำการเกษตรเป็นของตนเอง (ร้อยละ 75.83) ไม่เกิน 10 ไร่ (ร้อยละ 38.12) มีสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4 ราย สามารถเป็นแรงงานทางการเกษตรได้เฉลี่ย 3 ราย โดยส่วนใหญ่ทำนาเป็นอาชีพหลักของครัวเรือน (ร้อยละ 56.24) รองลงมาประกอบอาชีพทำเกษตรผสมผสาน (ร้อยละ 13.18) มีต้นทุนของกิจกรรมหลักด้านการเกษตรเฉลี่ย 8,684 บาท/ไร่/ปี และมีรายได้ของกิจกรรมหลักด้านการเกษตรเฉลี่ย 25,055 บาท/ไร่/ปี และจากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการสนทนากลุ่มของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียพบว่า เกษตรกรมีรายได้ของครอบครัวเพิ่มขึ้น ประมาณ 200 – 500 บาท/วัน และสามารถลดต้นทุนในการผลิตประมาณ 500 – 1,500 บาท/ไร่

ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่สิ่งที่ได้รับจากการฝึกอบรมเป็นไปตามความต้องการบางส่วน (ร้อยละ 59.53) อีกทั้งจากการเข้าร่วมการฝึกอบรมได้ส่งผลให้เกษตรกรส่วนใหญ่มีความมั่นใจในแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้นจนกล้านำไปใช้ (ร้อยละ 73.88)

ความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรม เกษตรกรมีความพึงพอใจในภาพรวมต่อการจัดฝึกอบรมอยู่ในระดับมากที่สุด (คะแนนเฉลี่ย 4.44) โดยเกษตรกรมีความพึงพอใจต่อการอำนวยความสะดวกระหว่างการฝึกอบรมมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด (4.56 คะแนน) รองลงมาด้านบรรยากาศระหว่างการถ่ายทอดความรู้ของคณะวิทยากร และด้านความเหมาะสมของสถานที่ตั้งศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน (มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากัน 4.55) ด้านความรู้และประสบการณ์ของปราชญ์ชาวบ้านและคณะวิทยากร และด้านคุณภาพของอาหารและอาหารว่าง (มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากัน 4.53) และด้านความเหมาะสมของสถานที่ฝึกอบรมและฐานการเรียนรู้ (4.50 คะแนน) ตามลำดับ

ช่องทางการรับรู้องค์ความรู้ เกษตรกรส่วนใหญ่สะดวกในการรับรู้องค์ความรู้ผ่านหนังสือ (ร้อยละ 32.22) รองลงมาสะดวกผ่านช่องทางแผ่นพับ (ร้อยละ 16.76) ช่องทางแอปพลิเคชันไลน์ (Line) (ร้อยละ 13.96) และช่องทางเฟซบุ๊ก (Facebook) (ร้อยละ 11.71) ตามลำดับ

ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับตนเองในการเข้ารับการฝึกอบรม พบว่า เกษตรกรบางส่วนติดภารกิจส่วนตัวและมีงานประจำ ทำให้ไม่สามารถเข้ารับการฝึกอบรมได้เต็มระยะเวลา และเกษตรกรบางส่วนมีอายุมากทำให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพ ร่างกายไม่สมบูรณ์ จำเนื้อหาวิชาที่อบรมไม่ได้ในบางส่วนจึงทำให้ไม่สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับมาลงมือปฏิบัติได้ในทันที

ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับการจัดฝึกอบรม พบว่า ระยะเวลาในการจัดฝึกอบรมนานเกินไป ตรงกับช่วงทำการเกษตร ทำให้เกษตรกรไม่สามารถเข้ารับการฝึกอบรมได้ตามกำหนดเนื่องจากติดภารกิจในการทำการเกษตร และในบางหัวข้อวิชาที่มีระยะเวลาเรียนรู้ค่อนข้างน้อย โดยเฉพาะวิชาที่ต้องไปลงมือปฏิบัติ ควรมีการศึกษาดูงานในแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ เพื่อเป็นการเสริมสร้างประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ

ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่นำมาสอน พบว่า บางหัวข้อวิชาที่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนำมาถ่ายทอดกับผู้เข้ารับการฝึกอบรมเป็นเนื้อหาที่ค่อนข้างเข้าใจยาก ทำให้เกษตรกรไม่สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปฏิบัติได้ทันที

ข้อเสนอแนะจากเกษตรกรในการจัดฝึกอบรม พบว่า ควรหลีกเลี่ยงการจัดฝึกอบรมในช่วงการทำการเกษตร เนื่องจากเกษตรกรไม่สามารถฝึกอบรมได้เต็มระยะเวลาเพราะต้องกลับไปทำกิจกรรมการเกษตรของตนเอง ควรลดชั่วโมงการบรรยายและเพิ่มชั่วโมงการลงมือปฏิบัติให้มากขึ้น สนับสนุนอุปกรณ์หรือวัตถุดิบให้กับผู้เข้ารับการฝึกอบรมเป็นรายบุคคล เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดความเข้าใจในเนื้อหาและนำไปปฏิบัติได้จริง ควรพาไปศึกษาดูงานในพื้นที่ของเกษตรกรที่มีการลงมือปฏิบัติจริงและประสบความสำเร็จในการทำการเกษตร เมื่อการฝึกอบรมเสร็จสิ้นแล้วควรมีการติดตามและประเมินผลหลังจากที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมนำความรู้ไปปฏิบัติใช้ โดยให้ปราชญ์ชาวบ้าน วิทยากร และเจ้าหน้าที่เป็นผู้ติดตามและประเมินผล ควรเพิ่มหัวข้อวิชาใหม่ ๆ ที่เป็นปัจจุบันมากขึ้น ควรเพิ่มจำนวนวิทยากรที่มีความรู้หลากหลาย และประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพทางการเกษตร ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านควรมีการปรับปรุงห้องน้ำและห้องอาบน้ำให้มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอสำหรับผู้เข้ารับการฝึกอบรม ควรมีการแจ้งข่าวการฝึกอบรมให้เกษตรกรทราบล่วงหน้าหลายวันก่อนจัดฝึกอบรม เพื่อให้เกษตรกรมีเวลาในการเตรียมตัวมาฝึกอบรม และควรมีการแนะนำในเรื่องของการเตรียมความพร้อมก่อนเข้ารับการฝึกอบรม ควรเพิ่มช่องทางในการกระจายข่าวสารถึงเกษตรกรหรือผู้ที่สนใจทางสื่อออนไลน์ต่าง ๆ เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) แอปพลิเคชันไลน์ (Line) เว็บไซต์ (Website) ฯลฯ

7.1.2 ระดับความพึงพอใจที่มีต่อการเข้าร่วมโครงการฯ ของปราชญ์ชาวบ้าน

การศึกษาปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ร้อยละ 78.57) มีอายุเฉลี่ย 63 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 35.72)

ความพึงพอใจที่มีต่อการเข้าร่วมโครงการฯ ปราชญ์ชาวบ้านมีความพึงพอใจในภาพรวมต่อการเข้าร่วมโครงการฯ อยู่ในระดับมากที่สุด (คะแนนเฉลี่ย 4.36) โดยปราชญ์ชาวบ้านมีความพึงพอใจต่อการประสานงานของเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด มากที่สุด (4.61 คะแนน) รองลงมา ด้านการจัดทำแผนการฝึกอบรมเกษตรกร และด้านความเหมาะสมของเนื้อหาหลักสูตร (4.57 คะแนน) ด้านการจัดทำแผน

ติดตามผู้เข้ารับการฝึกอบรม (4.50 คะแนน) และด้านวิธีการติดตามเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมทุกรายตามเป้าหมายที่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้รับการจัดสรร (4.46 คะแนน) ตามลำดับ

ช่องทางการรับรู้องค์ความรู้ ปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่สะดวกในการรับรู้องค์ความรู้ผ่านหนังสือ (ร้อยละ 23.14) รองลงมาสะดวกผ่านช่องทางวารสาร (ร้อยละ 16.67) ช่องทางยูทูบ (YouTube) (ร้อยละ 13.89) และช่องทางแอปพลิเคชันไลน์ (Line) (ร้อยละ 12.96) ตามลำดับ

ปัญหาและอุปสรรคในการเตรียมการฝึกอบรม พบว่า การคัดเลือกเกษตรกรเข้าร่วมฝึกอบรมมีข้อจำกัด เกษตรกรที่เคยผ่านการฝึกอบรมมาแล้วไม่สามารถกลับมาฝึกอบรมซ้ำได้ เกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงหรือในจังหวัดเดียวกันกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ส่วนใหญ่ได้ผ่านการฝึกอบรมมาแล้ว จึงทำให้ยากต่อการคัดเลือกเกษตรกรมาเข้าร่วมการฝึกอบรมในแต่ละครั้ง

ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับผู้เข้ารับการฝึกอบรม พบว่า ในการจัดฝึกอบรมใช้ระยะเวลาหลายวัน และตรงกับช่วงฤดูกาลผลิตทางการเกษตร ส่งผลให้เกษตรกรบางรายที่เข้ารับการฝึกอบรมไม่สามารถอยู่ครบตามระยะเวลาที่กำหนดได้ เนื่องจากต้องไปทำการเกษตรของตนเอง อีกทั้งเกษตรกรบางรายที่สมัครเข้าร่วมการฝึกอบรมไว้แต่ไม่สามารถเข้าร่วมการฝึกอบรมได้เมื่อถึงกำหนดจึงต้องส่งเกษตรกรรายอื่นมาเข้าร่วมการฝึกอบรมแทน รวมถึงผู้เข้ารับการฝึกอบรมบางรายเป็นผู้สูงอายุและมีปัญหาด้านสุขภาพจึงทำให้เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้

ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ พบว่า งบประมาณที่ได้รับไม่เพียงพอต่อการจัดฝึกอบรม ทำให้มีผลกระทบในด้านการบริหารจัดการ การสรุปค่าใช้จ่ายหลังการฝึกอบรมในแต่ละรุ่นมีความยุ่งยากและใช้เวลานาน ขาดงบประมาณในการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

ปัญหาและอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับการประสานงานกับเจ้าหน้าที่ พบว่า มีการปรับเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบบ่อยครั้ง ทำให้การประสานงานโครงการฯ ไม่ต่อเนื่อง และต้องมาเรียนรู้ในการดำเนินงานใหม่ การประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้นำในชุมชนไม่มีความชัดเจนทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือในการคัดเลือกเกษตรกรมาเข้ารับการฝึกอบรม

แนวทางการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในอนาคต พบว่า ควรจัดสัมมนา ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อทำความเข้าใจร่วมกันถึงแนวทางในการดำเนินงานโครงการฯ เตรียมทนายผู้สืบทอดองค์ความรู้ของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้ดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับบริบทของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านนอกเหนือจากการฝึกอบรม พัฒนาศักยภาพของปราชญ์ชาวบ้านและทีมวิทยากรอย่างต่อเนื่อง ควรให้การสนับสนุนด้านงบประมาณในการปรับปรุงและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พัฒนาหลักสูตรและฐานเรียนรู้ให้มีความเหมาะสมกับกลุ่มของผู้เข้ารับการฝึกอบรม โดยเน้นการฝึกปฏิบัติ เปิดโอกาสให้เกษตรกรที่เคยผ่านการฝึกอบรมเข้ามาอบรมซ้ำ เพื่อเป็นการเพิ่มเติมและทบทวนองค์ความรู้เดิมที่ได้รับ ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านควรเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาต่าง ๆ ขยายเครือข่ายในการเรียนรู้ไปสู่พื้นที่อื่น ๆ และพื้นที่ใกล้เคียง ควรมีการติดตามและประเมินผล

เกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้คำปรึกษา แนะนำ ทบพหนองค์ความรู้ ควรมีการจัดฝึกอบรมเคลื่อนที่ และการจัดทำแผนพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อกำหนดทิศทางการดำเนินงานร่วมกับชุมชน โดยไม่จำเป็นต้องรอการสนับสนุนจากภาครัฐ

7.2 ผลการศึกษาและประเมินผลระดับความรู้ ความเข้าใจ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และประเมินผลการนำความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

7.2.1 ผลการศึกษาและประเมินผลระดับความรู้ ความเข้าใจ

เกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 มีความรู้ความเข้าใจในด้านแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คิดเป็นร้อยละ 95.53 (ระดับดี – ปานกลาง) โดยเกษตรกรส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจในด้านแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับปานกลาง (ร้อยละ 70.59) และมีความรู้ ความเข้าใจในระดับดีในวิชาการทำบัญชีครัวเรือนมากที่สุด (คะแนนเฉลี่ย 9.62) รองลงมา คือ วิชาการวางแผนชีวิต (คะแนนเฉลี่ย 9.28) และมีความรู้ ความเข้าใจในวิชาการเลี้ยงโคในระดับควรปรับปรุงน้อยที่สุด (คะแนนเฉลี่ย 5.73)

การศึกษาค้นคว้าคิดเห็นต่อประโยชน์จากความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรม เกษตรกรส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าการนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมมีประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง (มีความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ใหม่ ๆ) (ร้อยละ 44.95) และได้ถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมให้กับคนในครอบครัว (ร้อยละ 97.88) ซึ่งคนในครอบครัวเห็นด้วยกับความรู้ที่ได้รับ (ร้อยละ 98.32) พร้อมทั้งเกษตรกรยังได้ถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับให้กับคนในชุมชน (ร้อยละ 94.35) และแนะนำให้คนในครอบครัวและชุมชนเข้ารับการฝึกอบรมกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน (ร้อยละ 99.29)

7.2.2 การนำความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้

เกษตรกรเกือบทั้งหมดนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปลงมือปฏิบัติตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ร้อยละ 97.88) หลังผ่านการฝึกอบรมภายใน 10 วัน (ร้อยละ 87.02) รองลงมา เริ่มลงมือปฏิบัติระหว่าง 21-30 วัน (ร้อยละ 6.49)

โดยการปฏิบัติบางกิจกรรมและนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมอื่น (ร้อยละ 43.99) สำหรับความคิดเห็นต่อความยากง่ายในการนำความรู้ไปลงมือปฏิบัติ เกษตรกรส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่ายาก (ร้อยละ 43.75) รองลงมาสามารถนำไปปฏิบัติได้ในระดับปานกลาง (ร้อยละ 42.31) พร้อมทั้งในอนาคตยังคงจะลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่อไป (ร้อยละ 98.32)

การนำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวันและดำเนินงานในฟาร์มของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ (ร้อยละ 95.53) มีความรู้ ความเข้าใจในด้านแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับดี-ปานกลาง และเกษตรกรที่มีความรู้ ความเข้าใจในระดับดี-ปานกลาง ส่วนใหญ่นำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวันและดำเนินงานในฟาร์มของตนเอง (ร้อยละ 91.38) และจากการศึกษาการนำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ไปใช้ในชีวิตประจำวันและดำเนินงานในฟาร์มของเกษตรกรที่มีความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดและหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงทุกระดับความรู้ (ควรปรับปรุง-ปานกลาง-ดี) พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ นำความรู้ไปปฏิบัติ ในชีวิตประจำวันและดำเนินงานในฟาร์มของตนเอง (ร้อยละ 93.51)

ปัญหาและอุปสรรคในการนำความรู้จากการฝึกอบรมไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ เกษตรกร บางส่วนไม่สามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปปฏิบัติตามได้เนื่องจากไม่มีเวลา เพราะมีกิจกรรมอื่นที่ต้อง ปฏิบัติ ขาดปัจจัยสนับสนุนการปฏิบัติกิจกรรม เช่น แหล่งน้ำ เงินทุน อุปกรณ์ วัสดุดิบ สภาพอากาศไม่เอื้ออำนวย สภาพดินไม่เหมาะสม ที่ดินทำกิจกรรมทางการเกษตรเป็นที่เช่า ขาดแคลนแรงงานทางการเกษตร เป็นต้น นอกจากนี้เกษตรกรบางส่วนจำเนื้อหาที่เรียนผ่านามาไม่ได้ ความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ กับอาชีพของตนเอง และปฏิบัติตามที่เรียนมาแล้วไม่ได้ผลลัพธ์ตามที่ต้องการ

ข้อเสนอแนะเพื่อให้เกิดความสำเร็จในการนำความรู้จากการฝึกอบรมไปประยุกต์ปฏิบัติ พบว่า หลังเสร็จสิ้นการฝึกอบรม ควรมีการแจกวัสดุ อุปกรณ์ เพื่อให้นำไปปฏิบัติได้ทันที และควรมีการติดตามผล การนำความรู้ที่ได้รับไปลงมือปฏิบัติใช้โดยปราชญ์ชาวบ้าน วิทยากร และเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบ ภาครัฐควรให้การ สนับสนุนปัจจัยในการผลิตต่าง ๆ การฝึกอบรมควรเน้นการลงมือปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดทักษะในการนำไปใช้ ควรเพิ่ม เวลาให้กับวิทยากรในการสอน เพิ่มวิทยากรที่มีความรู้หลากหลาย จัดหลักสูตรฝึกอบรมเฉพาะด้าน และควรนำไปศึกษาดู งานในพื้นที่ของเกษตรกรที่มีการลงมือปฏิบัติจริงและประสบความสำเร็จในการทำการเกษตร การนำความรู้ไปปฏิบัติ ควรปฏิบัติด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ ต้องมีความอดทน พยายาม ขยันหมั่นเพียร และมีความเชื่อมั่นในการนำความรู้ ที่ได้รับจากการฝึกอบรมมาปรับใช้ตามความเหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง เน้นการลงมือปฏิบัติด้วยตนเองอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดทักษะและความชำนาญ รวมถึงการแนะนำและถ่ายทอดให้คนในครอบครัวร่วมปฏิบัติด้วย รวบรวมและ ถ่ายทอดองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้าถึงระดับชุมชน และถ่ายทอด องค์ความรู้ให้กับเกษตรกรและผู้สนใจ และสร้างเครือข่ายของเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรม เพื่อทบทวนและ แลกเปลี่ยนความรู้กันอย่างต่อเนื่อง

7.3 ผลการศึกษาและประเมินผลระดับความรู้ ความเข้าใจการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบ เกษตรกรรมยั่งยืน และการนำรูปแบบดังกล่าวไปปฏิบัติในพื้นที่ของเกษตรกรและปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วม โครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

7.3.1 ความรู้ ความเข้าใจการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และการ นำรูปแบบดังกล่าวไปปฏิบัติในพื้นที่ของเกษตรกร

เกษตรกรส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนอยู่ในระดับดี (ร้อยละ 50.59) นำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปลงมือปฏิบัติตามรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน (ร้อยละ 71.53) โดยส่วนใหญ่เป็นการทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรผสมผสาน (ร้อยละ 50.92) รองลงมา คือ มีพื้นที่ทำเกษตรกรรม ยั่งยืนแบบเกษตรอินทรีย์ (ร้อยละ 18.58) ส่วนใหญ่มีจำนวนพื้นที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนไม่เกิน 10 ไร่ (ร้อยละ 66.12) โดยใช้สารเคมีในการทำเกษตรผสมผสาน ร้อยละ 38.53 และการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ร้อยละ 22.73

จากการศึกษาเกษตรกรบางส่วนที่ไม่ลงมือปฏิบัติกิจกรรมหลังเสร็จสิ้นการฝึกอบรม (ร้อยละ 28.47) โดยส่วนใหญ่มีสาเหตุเนื่องมาจากการเกษตรแบบเชิงเดี่ยว (ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ 1 ชนิด ในแปลงเดียวกัน) (ร้อยละ 62.81) รองลงมา คือ ทรัพยากรธรรมชาติไม่เอื้ออำนวย (สภาพดิน แหล่งน้ำ ไม่มีพื้นที่เป็นของตนเอง) (ร้อยละ 28.10) ซึ่งในอนาคตเกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่แน่ใจว่าจะเริ่มลงมือปฏิบัติกิจกรรมในอนาคตหรือไม่ (ร้อยละ 51.24)

การศึกษาประโยชน์ที่ได้จากการทำเกษตรตามรูปแบบ “เกษตรกรรมยั่งยืน” พบว่ามีประโยชน์ในเรื่องลดต้นทุนการผลิตมากที่สุด (ร้อยละ 30.59) รองลงมาเพิ่มผลผลิตและรายได้เพิ่มขึ้น (ร้อยละ 21.38) ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน (ร้อยละ 19.41) และเพิ่มความมั่นคงและความปลอดภัยทางด้านอาหาร (ร้อยละ 16.78) ตามลำดับ

7.3.2 ความรู้ ความเข้าใจการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และการนำรูปแบบดังกล่าวไปปฏิบัติในพื้นที่ของปราชญ์ชาวบ้าน

การศึกษาปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนอยู่ในระดับดี (ร้อยละ 89.29) ทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรผสมผสานมากที่สุด (ร้อยละ 71.43) รองลงมาทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ (ร้อยละ 21.43) มีจำนวนพื้นที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนส่วนใหญ่ไม่เกิน 10 ไร่ (ร้อยละ 46.43) รองลงมามีพื้นที่ระหว่าง 11-20 ไร่ (ร้อยละ 25)

การพัฒนาการเกษตรโดยใช้รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนต้องเริ่มจากการปรับทัศนคติของเกษตรกรก่อนว่าการทำเกษตรกรรมยั่งยืนสามารถปฏิบัติได้จริง เน้นการปฏิบัติที่ทำการมีกินมีใช้ ลดภาระหนี้สิน และต้องทำแบบค่อยเป็นค่อยไป ให้ความสำคัญกับการวางแผนการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด คำนึงถึงผลกระทบต่อชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ต้องรู้จักการเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลาย ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และใช้เทคโนโลยีควบคู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องมีการถ่ายทอดเป็นมรดกให้กับลูกหลาน โดยการปลูกฝังองค์ความรู้ให้ลูกหลานเพื่อถ่ายทอดให้แก่ผู้สนใจได้นำความรู้ไปลงมือปฏิบัติ และมอบพื้นที่ให้ลูกหลานได้ดูแลสืบทอดรักษาพื้นที่ให้คงอยู่ต่อไป และสร้างเครือข่ายในการขับเคลื่อน เพื่อขยายองค์ความรู้ในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนลงไปในระดับชุมชน ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อแสดงให้เห็นว่าการทำเกษตรในรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนสามารถพึ่งพาตนเองได้

ผลกระทบที่เกิดจากการทำเกษตรตามรูปแบบ “เกษตรกรรมยั่งยืน” ซึ่งมี 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจ คือ เกษตรกรมีรายจ่ายในครัวเรือนลดลงจากการนำผลผลิตในแปลงมาบริโภค และมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากการลดต้นทุนการผลิต โดยการไม่นำปัจจัยการผลิตจากภายนอกมาใช้ เมื่อได้ผลผลิตแล้วนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคไปจำหน่าย ทำให้มีการเก็บออมเงิน ภาระหนี้สินหมดไป นอกจากนี้ยังสามารถเก็บออมในรูปแบบ ที่ดิน ต้นไม้ พืช และสัตว์ สามารถจัดการความเสี่ยงด้านการเงิน การผลิต และการตลาด ส่งผลให้เกษตรกรมีความมั่นคงทางการเงิน คุณภาพชีวิตดีขึ้น และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน 2) ด้านสังคม คือ เกษตรกรมีอาหารบริโภคที่เพียงพอ และเป็นอาหารที่มีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค เกษตรกรผู้ผลิตเองก็จะมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ไม่ป่วยจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร นอกจากนี้ยังลดการทำงานต่างถิ่นของคนในชุมชน เพราะคนในชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง ส่งผลให้

ไม่จำเป็นต้องไปทำงานภายนอกชุมชน สมาชิกในครัวเรือนอยู่พร้อมหน้าครอบครัวจึงมีความสุข เมื่อชุมชนเข้มแข็งก็สามารถพัฒนาต่อยอดเป็นจุดเรียนรู้ และถ่ายทอดความรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนให้กับชุมชนอื่น ๆ จนเกิดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนได้ และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม คือ น้ำและดินไม่มีสารพิษตกค้าง คุณภาพของดินดีขึ้น ดินมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เกิดจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์ในดินเพิ่มขึ้น อากาศบริสุทธิ์ไร้มลพิษ เกิดความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ เกิดความสมบูรณ์ทางสิ่งแวดล้อม และได้ใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวคิดนโยบายไทยแลนด์ 4.0 กับภาคการเกษตร พบว่า เป็นนโยบายที่ดี แต่อาจไม่เหมาะสมกับบริบทในภาคการเกษตรของเกษตรกรในยุคปัจจุบัน การปรับเปลี่ยนความคิดซึ่งยังไม่สามารถทำได้ทั้งหมด เนื่องจากเกษตรกรยังขาดความพร้อมในการดำเนินงานตามนโยบาย รัฐบาลต้องสนับสนุนงบประมาณในการจัดฝึกอบรมด้านการเกษตร องค์ความรู้ นวัตกรรม รวมทั้งสนับสนุนเกษตรกรต้นแบบ ศูนย์เรียนรู้ และระบบตลาดนำการผลิต รัฐบาลควรสร้างความรู้ความเข้าใจในการนำนโยบายไทยแลนด์ 4.0 มาปรับใช้กับเกษตรกรรายย่อย เน้นการใช้ประโยชน์จากสภาพภูมิสังคมของแต่ละพื้นที่ คำนึงถึงกระบวนการผลิตเพื่อการกินดีอยู่ดีของเกษตรกร มีการสร้างตลาดรองรับสินค้าสำหรับเกษตรกรรายย่อย

7.4 ผลการศึกษาผลการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะ และปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนา กลุ่มเกษตรกรของกิจกรรมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย

7.4.1 กลุ่มส่งเสริมการทำเกษตรทฤษฎีใหม่บ้านห้วยตะพาน ตำบลแพรภักดีราช อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท

กลุ่มส่งเสริมการทำเกษตรทฤษฎีใหม่บ้านห้วยตะพาน ได้เข้าร่วมฝึกอบรม ณ ศูนย์เรียนรู้ เทพอินทรีย์ชีวภาพ โดยได้รับองค์ความรู้ที่หลากหลายหัวข้อ อาทิ เกษตรทฤษฎีใหม่ การทำน้ายาเอนกประสงค์ การทำบัญชีครัวเรือน การปลูกพืชสมุนไพร การแปรรูปเห็ด การทำน้ำหมักชีวภาพ ซึ่งองค์ความรู้ที่นำไปปฏิบัติได้แก่ การทำน้ำหมักชีวภาพ เพื่อใช้ในการผลิตทางการเกษตร และการแปรรูปเห็ดเป็นน้ำพริกเห็ด แหนมเห็ด ข้าวเกรียบเห็ด โดยได้นำผลิตภัณฑ์ที่แปรรูปจากกลุ่มไปจำหน่ายที่มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษมชัยนาท นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกในกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมฝึกอบรม เพื่อให้นำไปปฏิบัติใช้ในการทำการเกษตรและเป็นอาชีพเสริมภายในครัวเรือน

จุดเด่นและจุดที่ควรพัฒนาของกลุ่ม จุดเด่น ได้แก่ สมาชิกในกลุ่มให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ประธานมีความสามารถและมีภาวะผู้นำ มีการบริหารจัดการกลุ่มที่ดีในรูปแบบคณะกรรมการที่มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ มีการทำงานเป็นขั้นตอน และมีระบบ จุดที่ควรพัฒนา ได้แก่ ขาดเงินทุนสำรองในการดำเนินกิจกรรม เนื่องจากทุนที่ดำเนินการในปัจจุบันเป็นทุนหมุนเวียนเพื่อการผลิตและแปรรูป ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ คือ ขาดเงินทุนหมุนเวียนในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ขอให้ภาครัฐสนับสนุนเงินทุนอย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนากลุ่มเกษตรกรของกิจกรรมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย ประกอบด้วย ด้านสมาชิกในกลุ่ม ได้แก่ สมาชิกในกลุ่มมีความต้องการและมีเป้าหมายเดียวกันในการดำเนินกิจกรรม และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในกลุ่ม ด้านการจัดการของกลุ่ม ได้แก่ ประธานกลุ่มเป็นคนที่มีความสามารถ

มีความคิดสร้างสรรค์ มีความเป็นผู้นำที่ดี และกลุ่มมีความเข้มแข็ง และด้านการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ได้แก่ ได้รับการสนับสนุนทุนจากภาครัฐอย่างต่อเนื่อง

แนวทางการพัฒนากลุ่มให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน พบว่า ควรต่อยอดพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางการเกษตร แหล่งจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของสมาชิกในกลุ่ม ต้องสร้างคนรุ่นใหม่เข้ามาบริหารกลุ่มเพื่อทดแทนคนรุ่นเก่า ซึ่งจะทำให้เกิดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง และระดมเงินทุนในรูปแบบการสะสมหุ้นเพื่อการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง

7.4.2 กลุ่มเกษตรกรบ้านบุญเจริญ (แปรรูปหมูกระเจก แคบหมู) ตำบลแม่หล่าย อำเภอเมือง จังหวัดแพร่

กลุ่มเกษตรกรบ้านบุญเจริญ (แปรรูปหมูกระเจก แคบหมู) ได้เข้าร่วมฝึกอบรม ณ ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านบ้านเด่นเจริญ โดยได้รับองค์ความรู้ที่หลากหลายหัวข้อ อาทิ การทำน้ำหมักชีวภาพ การเผาถ่าน การใช้ประโยชน์น้ำส้มควันไม้ การทำบัญชีครัวเรือน การทำไข่เค็ม การทำน้ำยาเอนกประสงค์ การวางแผนการใช้ที่ดินทางการเกษตร ซึ่งองค์ความรู้ที่นำไปปฏิบัติได้ ได้แก่ การทำบัญชีครัวเรือน การทำไข่เค็ม การทำน้ำยาเอนกประสงค์ นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกในกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมฝึกอบรม โดยเฉพาะการทำบัญชีครัวเรือน เพื่อให้นำไปปฏิบัติใช้ในการลดรายจ่ายในครัวเรือนได้

จุดเด่นและจุดที่ควรพัฒนาของกลุ่ม จุดเด่น ได้แก่ สมาชิกในกลุ่มมีความสามัคคีและให้ความร่วมมือกัน ประธานมีความเป็นผู้นำ กลุ่มมีระเบียบ กติกาและข้อบังคับ และกลุ่มมีการทำตลาดออนไลน์ จุดที่ควรพัฒนา ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ยังไม่ได้รับรองมาตรฐานอาหารและยา (อย.) ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ คือ ขาดตลาดรองรับสินค้า และสถานที่ผลิตยังไม่ได้มาตรฐาน

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเกษตรกรของกิจกรรมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย ประกอบด้วย ด้านสมาชิกในกลุ่ม ได้แก่ สมาชิกในกลุ่มต้องมีความสามัคคี สมาชิกรู้จักหน้าที่ของตนเองและทุกคนมีส่วนร่วมในการทำงาน ด้านการจัดการของกลุ่ม ได้แก่ มีทุนหมุนเวียนในการบริหารจัดการ มีความโปร่งใสในการดำเนินงาน ผู้นำมีวิสัยทัศน์และจัดหาทุนหรือองค์ความรู้ใหม่ ๆ ให้สมาชิกในกลุ่ม และมีตลาดรองรับสินค้า

แนวทางการพัฒนากลุ่มให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน พบว่า ต้องพัฒนาและรักษาคุณภาพสินค้า พัฒนาความรู้ของสมาชิก และพัฒนาสินค้าให้มีความหลากหลาย เพื่อให้กลุ่มมีช่องทางในการเพิ่มรายได้จากการรับจัดอาหารว่างอีกทางหนึ่ง

7.4.3 กลุ่มอาชีพบ้านฝื่อ ตำบลบ้านฝื่อ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์

กลุ่มอาชีพบ้านฝื่อ ได้เข้าร่วมฝึกอบรม ณ ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านบ้านสวาย โดยได้รับองค์ความรู้ที่หลากหลายหัวข้อ อาทิ การเผาถ่าน การทำน้ำหมักชีวภาพ การขยายพันธุ์พืช การทำบัญชีครัวเรือน การทำอาหารสัตว์ การทำสมุนไพรไล่แมลง ซึ่งองค์ความรู้ที่นำไปปฏิบัติได้ ได้แก่ การทำน้ำหมักชีวภาพ การทำบัญชีครัวเรือน และการทำสมุนไพรไล่แมลง นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกในกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมฝึกอบรม เพื่อให้นำไปปฏิบัติใช้ในการทำการเกษตร ลดต้นทุนการผลิต และลดรายจ่ายในครัวเรือน

จุดเด่นและจุดที่ควรพัฒนาของกลุ่ม จุดเด่น ได้แก่ สมาชิกในกลุ่มให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ประธานมีความสามารถและมีภาวะผู้นำ มีการบริหารจัดการกลุ่มที่ดีในรูปแบบคณะกรรมการที่มีความโปร่งใส สามารถ

ตรวจสอบได้ มีการทำงานเป็นขั้นตอน และมีระบบ จุดที่ควรพัฒนา ได้แก่ ขาดเงินทุนสำรองในการดำเนินกิจกรรม เนื่องจากทุนที่ดำเนินการในปัจจุบันเป็นทุนหมุนเวียนเพื่อการผลิตและแปรรูป ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ คือ สมาชิกขาดองค์ความรู้และทักษะการผลิตด้านการเกษตรเพื่อผลิตเป็นวัตถุดิบให้กับกลุ่ม สมาชิกขาดองค์ความรู้ในการจัดทำบัญชีรับ-จ่ายในครัวเรือน และบัญชีฟาร์ม การลดต้นทุนการผลิต การแปรรูป การถนอมอาหาร การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตทางการเกษตร และองค์ความรู้ในการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ที่เหมาะสม

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนากลุ่มเกษตรกรของกิจกรรมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายประกอบด้วย ด้านสมาชิกในกลุ่ม ได้แก่ สมาชิกมีความสามัคคี เป็นผู้ใฝ่รู้ มีการอบรมเพิ่มเติม มีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีกฎกติการ่วมกันของกลุ่ม ด้านการจัดการของกลุ่ม ได้แก่ ผู้นำมีการบริหารจัดการกลุ่มที่ชัดเจน โปร่งใส และด้านการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ได้แก่ การสนับสนุนการพัฒนาองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง

แนวทางการพัฒนากลุ่มให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน พบว่า ควรฝึกอบรมให้ความรู้ ฝึกปฏิบัติสาธิต ศึกษาดูงาน เกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ควรมีคณะกรรมการของกลุ่มที่ดีและควรจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย ที่โปร่งใส สามารถตรวจสอบได้

7.4.4 กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสหพัฒนาอาชีพประมงบ้านโคกไคร ตำบลมะลุ่ย อำเภอบ้านลาด จังหวัดพิจิตร

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสหพัฒนาอาชีพประมงบ้านโคกไคร ได้เข้าร่วมฝึกอบรม ณ ศูนย์เรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิตที่ยั่งยืน โดยได้รับองค์ความรู้ที่หลากหลายหัวข้อ อาทิ การทำน้ำหมักชีวภาพ การทำแผนชีวิต การทำน้ำยาเอนกประสงค์ การทำบัญชีครัวเรือน การผลิตปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมักชีวภาพ ทำให้ตัวแทนกลุ่มเกิดการเรียนรู้ และเข้าใจถึงแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการพึ่งตนเองเป็นหลัก ทำให้แกนนำกลุ่มอาชีพรวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่ายอาชีพในหมู่บ้านขึ้น เพื่อเชื่อมโยงการทำกิจกรรมของชุมชน เช่น การพัฒนาการผลิต การแปรรูป การตลาด และการท่องเที่ยว เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกในกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมฝึกอบรม เพื่อนำองค์ความรู้ไปปฏิบัติใช้ในการทำการเกษตรและเป็นอาชีพเสริมภายในครัวเรือน

จุดเด่นและจุดที่ควรพัฒนาของกลุ่ม จุดเด่น ได้แก่ มีผู้นำที่มีความรู้และความสามารถที่หลากหลาย เสียสละเพื่อส่วนรวม และมีเครือข่ายในการติดต่อประสานงานได้ทุกภาคส่วน สามารถแก้ไขปัญหาให้กับสมาชิกได้ทันเวลาที่กลุ่มมีแผนในการดำเนินงานที่ชัดเจน และใช้หลักการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ มีการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดจากกลุ่มได้อย่างชัดเจน เป็นธรรม และสามารถตรวจสอบได้ กิจกรรมที่สามารถเป็นอาชีพให้กับคนในชุมชนได้อย่างแท้จริง มีการระดมทุนภายในชุมชนได้เอง สมาชิกมีความพร้อมที่จะพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง สามารถทำงานทดแทนกันได้ และมีตลาดรองรับผลิตภัณฑ์มากมาย จุดที่ควรพัฒนา ได้แก่ ขาดการพัฒนาบรรจุภัณฑ์ที่ทันสมัย พัฒนาโรงผลิตให้ได้มาตรฐานการผลิตผลิตภัณฑ์ (Good Manufacturing Practice: GMP) และห้องโหรีสินค้าที่นำเสนอผลิตภัณฑ์ของชุมชน เพิ่มทักษะบุคลากรให้มีความชำนาญ พัฒนาเครื่องมือและอุปกรณ์ และพัฒนาผลิตภัณฑ์เข้าสู่มาตรฐาน ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ คือ วัตถุดิบในการแปรรูปขึ้นอยู่กับฤดูกาล และต้นทุนในการผลิตสูงขึ้น

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนากลุ่มเกษตรกรของกิจกรรมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายประกอบด้วย ด้านสมาชิกในกลุ่ม ได้แก่ ผู้นำมีการวางแผนการทำงานอย่างชัดเจน มีความโปร่งใสในการบริหารงาน

สามารถตรวจสอบการทำงานได้ตลอดเวลา และมีการสร้างเครือข่ายการทำงานแบบบูรณาการกับทุกภาคส่วน สมาชิกในกลุ่มมีการอบรมเพื่อเพิ่มเติมองค์ความรู้ และทักษะต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา โดยการหมุนเวียนให้สมาชิกทุกคนได้ไปพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ ทำให้สมาชิกสามารถทำงานแทนกันได้ ด้านการจัดการของกลุ่ม ได้แก่ สมาชิกกลุ่มจะต้องมีการออมเงินทุกเดือน เพื่อใช้ในการบริหารจัดการกลุ่ม มีการสร้างเยาวชนให้เข้ามาร่วมในการทำกิจกรรม โดยเริ่มต้นจากการมอบหมายกิจกรรมเล็กน้อยให้ปฏิบัติ ส่วนใหญ่เป็นครูญาติ หรือคนที่อยู่ภายในชุมชน เพื่อให้เกิดความรักและห่วงใยในอาชีพที่ตนเองทำ และด้านการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ได้แก่ ควรสนับสนุนงบประมาณ องค์ความรู้ เครื่องมือ และอุปกรณ์อย่างต่อเนื่อง ทำให้กลุ่มเกิดการพัฒนาค่อยอดองค์ความรู้อย่างสม่ำเสมอ และมีพี่เลี้ยงในการให้คำปรึกษา แนะนำในการทำกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา

แนวทางการพัฒนากลุ่มให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืน พบว่า ผู้นำ และสมาชิกมีการพัฒนาตนเอง และองค์ความรู้อย่างต่อเนื่อง สร้างคนรุ่นใหม่เข้ามาร่วมทำกิจกรรม เพื่อทดแทนการทำงานของคนรุ่นเก่า พัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลาย เพื่อบริโภคความต้องการของตลาดในอนาคต พัฒนาด้านการท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐาน ยึดถืออัตลักษณ์ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรม จัดทำแผนการดำเนินงานประจำปีให้ชัดเจน และส่งเสริมการออมเพื่อการผลิต

7.5 ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรค และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการฯ และข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการฯ พบว่า เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกษตรกรได้รับความรู้เพิ่มมากขึ้น และสามารถนำไปปฏิบัติได้ สามารถลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ของครอบครัว ประมาณ 200 – 500 บาท/วัน ลดต้นทุนในการผลิต ประมาณ 500 – 1,500 บาท/ไร่ และเกษตรกรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ปัญหา และอุปสรรคในการดำเนินโครงการฯ พบว่า เกษตรกรไม่สะดวกเข้าร่วมฝึกอบรมในช่วงเวลาที่ดำเนินกิจกรรม เกษตรกรไม่สะดวกในการเดินทางเนื่องจากไม่มีรถรับ-ส่ง ระหว่างบ้านและศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และผู้ที่เข้าอบรมแล้วไม่สามารถเข้ารับการฝึกอบรมซ้ำได้ ควรเปิดโอกาสให้เข้ารับการฝึกอบรมซ้ำได้ เพื่อเพิ่มพูนและพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้

ข้อเสนอแนะในการดำเนินโครงการฯ พบว่า ควรจัดฝึกอบรมให้มีการลงมือปฏิบัติจริง เพิ่มองค์ความรู้ใหม่ ๆ หาความต้องการของผู้เข้ารับการฝึกอบรมโดยดูจากสภาพภูมินิเวศของแต่ละพื้นที่ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ตรงจุด และสามารถนำไปประกอบอาชีพได้จริง ควรมีการศึกษาดูงานผู้ที่ประสบความสำเร็จจากการฝึกอบรมในแต่ละรุ่น ควรมีการจัดฝึกอบรมเคลื่อนที่ไปตามชุมชน หรือกลุ่มที่ต้องการฝึกอบรม แต่ไม่สามารถเดินทางมาเข้าร่วมฝึกอบรมที่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้ พัฒนาองค์ความรู้ และวิทยาการให้มีความรู้ที่หลากหลายสามารถตอบสนองความต้องการของผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ ภาครัฐควรให้การสนับสนุนกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ และควรมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานอย่างจริงจัง เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปพัฒนาโครงการในอนาคต

7.6 ผลการศึกษาความยั่งยืนในการนำความรู้ไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ที่ผ่านมา และผลกระทบที่เกิดขึ้นพร้อมข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ ที่ผ่านมา ไม่น้อยกว่าสามปี

ความยั่งยืนในการนำความรู้ไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกร พบว่า ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดต้องสามารถนำมาปฏิบัติใช้ได้จริง และสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ความรู้ที่ได้รับเน้นการปฏิบัติให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมลงมือปฏิบัติจริง ทำให้เข้าใจวิธีการขั้นตอนในการปฏิบัติอย่างชัดเจน ความรู้ที่ได้รับต้องพัฒนาเพื่อให้เหมาะสมกับการผลิตในพื้นที่ การสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกร ทำให้เมื่อกลับไปทดลองทำแล้วเกิดปัญหาสามารถสอบถามกับเครือข่ายที่เราสร้างไว้ได้ วิทยากรและเกษตรกรผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีทัศนคติหรือความคิดที่ตรงกัน ทำให้การเรียนรู้เกิดความเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น การมีปราชญ์ชาวบ้านซึ่งเป็นแบบอย่างในการทำการเกษตร ทำให้เกษตรกรเกิดความเชื่อมั่น และสามารถหาที่ปรึกษาที่ไว้ใจได้ การนำความรู้จากการฝึกอบรมไปถ่ายทอดให้คนในชุมชน ทำให้เกิดกิจกรรมทำร่วมกัน เกิดความสามัคคี รักใคร่กลมเกลียว และเกื้อกูลกันในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านควรติดตามเกษตรกรที่นำความรู้ไปใช้ และช่วยแก้ไขปัญหาให้ในพื้นที่ ทำให้เกษตรกรเกิดความมั่นใจในการนำความรู้ไปใช้ การแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ การแบ่งปันองค์ความรู้ ทำให้เกษตรกรเกิดการพัฒนาในการประกอบอาชีพ โดยการสร้างเครือข่ายองค์ความรู้หรือเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในการพัฒนาองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกร พัฒนาด้านการแปรรูป และการตลาดให้เกษตรกรอย่างจริงจัง

ผลกระทบที่เกิดขึ้นของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ ที่ผ่านมา **ผลกระทบด้านดี** ในมุมมองของเกษตรกร พบว่า สามารถนำความรู้ที่ได้รับไปทำเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว และลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นลงได้ สุขภาพดีขึ้นจากการลดการใช้สารเคมี และบริโภคอาหารปลอดภัย เกษตรกรมีองค์ความรู้เพิ่มขึ้น มีการวางแผนชีวิตเพิ่มมากขึ้น ลดต้นทุนในการผลิต ลดการนำเข้าปัจจัยการผลิตจากภายนอก มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการทำการเกษตรจากเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นเกษตรผสมผสาน และมีเงินออมสะสม ในรูปแบบของเงิน ต้นไม้ และสัตว์เลี้ยง **มุมมองของปราชญ์ชาวบ้าน/วิทยากร** พบว่า มีโอกาสได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ให้แก่เกษตรกร ก่อให้เกิดการเรียนรู้และอยากพัฒนาตนเองตลอดเวลา เพื่อให้มีองค์ความรู้ใหม่ ๆ มาถ่ายทอดแก่เกษตรกร มีอาหารปลอดภัย และลดต้นทุนการผลิต **มุมมองของเจ้าหน้าที่** พบว่า การดำเนินกิจกรรมในแต่ละปีส่งผลให้เกิดการบอกต่อโครงการฯ ไปยังกลุ่มเป้าหมายใหม่ที่จะเข้ามารับการอบรมและพัฒนาในปีต่อไป และเกษตรกรเข้าใจถึงประโยชน์ของการฝึกอบรมในแต่ละรายวิชา ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่เข้าใจง่ายและเห็นผลจริง ส่งผลให้เกษตรกรเกิดความต้องการเรียนรู้จากตัวเองจริง ๆ **ข้อจำกัด** ในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้าน/วิทยากร พบว่า ช่วงเวลาในการดำเนินกิจกรรมไม่ค่อยเหมาะสม เนื่องจากเกษตรกรที่จะมาเข้ารับการฝึกอบรมมีเวลาว่างไม่ตรงกัน ปราชญ์ชาวบ้าน และคณะวิทยากรมีการติดตามเกษตรกรเพิ่มมากขึ้น และระยะเวลาในการติดตามไม่สอดคล้องกับภารกิจที่ทำ มุมมองของเจ้าหน้าที่ พบว่า หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกเกษตรกรที่เข้ามารับการอบรมจากโครงการฯ ในแต่ละปีห้ามซ้ำ ซึ่งเป็นข้อจำกัดในการคัดเลือกเกษตรกรมาเข้ารับการอบรม และเป็นการจำกัดสิทธิ์เกษตรกรบางรายที่มีความต้องการเข้ารับการอบรมเพิ่มเติมเพื่อทบทวนองค์ความรู้ที่มี ระยะเวลาในการดำเนินการซ้ำเกินไปในแต่ละปีงบประมาณ และงบประมาณในการดำเนินการได้รับจัดสรรลงมายังพื้นที่ค่อนข้างช้า มีภารกิจเพิ่มมากขึ้น และระยะเวลากับภารกิจไม่สอดคล้องกัน

ปัญหา และอุปสรรคของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ ที่ผ่านมา พบว่า ช่วงเวลาในการดำเนินกิจกรรมค่อนข้างช้า ทำให้เกษตรกรหลายรายไม่มีเวลาว่างในการเข้าร่วมฝึกอบรม เกษตรกรขาดองค์ความรู้ที่ทันสมัย ขาดการจัดสรรงบประมาณในการสร้างที่พักสำหรับผู้เข้ารับการอบรม ควรมีเกณฑ์ที่เปิดกว้างขึ้น เนื่องจากการจำกัดอายุเกษตรกร ซึ่งมีนักเรียนที่มีความสนใจ ต้องการเข้ามาอบรม และให้เกษตรกรที่ผ่านการอบรมแล้ว สามารถอบรมซ้ำได้ เกษตรกรบางรายมีการปฏิบัติการที่หลากหลาย และการหาผู้เข้าร่วมโครงการฯ ค่อนข้างยาก เนื่องจากส่วนใหญ่ผ่านการฝึกอบรมแล้ว

ข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ ที่ผ่านมา พบว่า วิทยากรที่สอนควรมีความรู้ที่หลากหลาย และเน้นการสอนแบบปฏิบัติจริง พัฒนาวิทยากรโดยการฝึกอบรมและการศึกษาดูงาน คัดเลือกเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการทำการเกษตรหรือมีองค์ความรู้ใหม่ ๆ สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ได้เข้ามาเป็นวิทยากรเพิ่มเติม ควรมีการจัดสรรงบประมาณสำรองจ่ายล่วงหน้าให้กับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่จะดำเนินกิจกรรมก่อนเริ่มดำเนินการ จัดสรรงบประมาณในการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน สนับสนุนกิจกรรมการรวมกลุ่ม ปรับหลักสูตรการฝึกอบรม ให้มีเนื้อหาที่ทันสมัย มีความหลากหลาย สามารถตอบสนองผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้ทุกกลุ่มอาชีพ สนับสนุนปัจจัยการผลิต สร้างต้นแบบการทำการเกษตรทุกชุมชน เพื่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เจ้าหน้าที่ ปราชญ์ชาวบ้าน และวิทยากร ควรลงพื้นที่อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เพื่อรับทราบปัญหาที่เกษตรกรพบเจอ และสามารถนำข้อมูลมาปรับปรุงโครงการฯ ให้มีการพัฒนามากขึ้น การคัดเลือกเกษตรกรเข้ารับการฝึกอบรม ควรเน้นคนที่มีความสนใจ เจ้าหน้าที่ควรลงพื้นที่เพื่อคัดเลือกเกษตรกรร่วมกัน ควรเปิดโอกาสให้กับนักศึกษา นักเรียน ได้เข้ามาฝึกอบรม และปรับหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้เข้ารับการฝึกอบรม โดยให้ผู้ที่เคยผ่านการฝึกอบรมสามารถอบรมซ้ำได้ ไม่จำกัดว่าต้องเป็นเกษตรกรในพื้นที่ ทุกคนสามารถเข้ารับการฝึกอบรมได้ และจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อทำความเข้าใจในการดำเนินงานโครงการฯ แลกเปลี่ยนประสบการณ์การดำเนินงานโครงการฯ ของปราชญ์ชาวบ้านทั่วประเทศ โดยให้เจ้าหน้าที่โครงการฯ เข้าร่วมด้วย

8. อภิปรายผลการศึกษา

8.1 ผลการศึกษาและประเมินระดับความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรมของเกษตรกร และความพึงพอใจที่มีต่อการเข้าร่วมโครงการฯ ของปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

8.1.1 ระดับความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรมของเกษตรกร

1) จากผลการศึกษาข้อมูลทั่วไปของเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา มีอายุเฉลี่ยอยู่ที่ 51 ปี และเมื่อเปรียบเทียบกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 2559 และ 2560 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2558 2559 และ 2560) เกษตรกรที่เข้ารับการฝึกอบรมมีอายุเฉลี่ย 49 ปี 49 ปี และ 53 ปี ตามลำดับ จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่าอายุเฉลี่ยของเกษตรกรที่เข้ารับการฝึกอบรมในปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 มีอายุเฉลี่ยเพิ่มมากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 และ 2559 แต่มีอายุลดลงเมื่อเทียบกับปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรตามช่วงอายุ เกษตรกรส่วนใหญ่มีอายุมากกว่า 51 ปีขึ้นไปถึงร้อยละ 50.83 ประกอบกับเกษตรกรส่วนใหญ่ มีพื้นที่ทำการเกษตรเป็นของตนเอง (ร้อยละ 75.83) มีพื้นที่ทำการเกษตรเฉลี่ย

19.66 ไร่ มีแรงงานทางการเกษตรเฉลี่ย 3 ราย/ครัวเรือน มีต้นทุนของกิจกรรมหลักด้านการเกษตรเฉลี่ย 8,684 บาท/ไร่/ปี และมีรายได้ของกิจกรรมหลักด้านการเกษตรเฉลี่ย 25,055 บาท/ไร่/ปี จากการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการสนทนากลุ่มของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย พบว่า เกษตรกรมีรายได้ของครอบครัวเพิ่มขึ้นประมาณ 200 – 500 บาท/วัน และสามารถลดต้นทุนในการผลิต ประมาณ 500 – 1,500 บาท/ไร่ จากผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สถาบันวิจัยเศรษฐกิจป๋วย อึ๊งภากรณ์ (2561) ซึ่งพบว่าโครงสร้างครัวเรือนเกษตรกรไทยโดยเฉลี่ยมีสมาชิก 2.7 คน และร้อยละ 75 มีส่วนร่วมในการทำการเกษตร หากมองในมิติอายุและการศึกษา ภาคเกษตรไทยกำลังเผชิญกับปัญหาสูงวัยของแรงงานซึ่งเร็วกว่าภาพรวมของประเทศไทยที่กำลังก้าวสู่สังคมผู้สูงวัยอย่างเต็มรูปแบบมากขึ้น โดยมีสัดส่วนของแรงงานเกษตรสูงอายุที่มีอายุ 40-60 ปี ครัวเรือนเกษตรกรร้อยละ 40 มีรายได้ไม่ถึง 32,000 บาท/ไร่/ปี และข้อมูลของกรมส่งเสริมการเกษตร (2559) ว่าในปี พ.ศ. 2559 เกษตรกรมีอายุเฉลี่ย 54 ปี และเมื่อจำแนกตามช่วงอายุ เกษตรกรส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 51 ปีขึ้นไป (ร้อยละ 57.88) มีพื้นที่ถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรเป็นของตนเอง ร้อยละ 78 มีพื้นที่ถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรเฉลี่ย 17.94 ไร่ และมีแรงงานทางการเกษตรเฉลี่ย 2.17 ราย/ครัวเรือน มีรายได้จากการทำการเกษตรน้อยกว่า 60,000 บาท/ครัวเรือน/ปี ร้อยละ 49.50 นอกจากนี้จากการเข้ารับการฝึกอบรมกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรมีความคิดเห็นว่ สิ่งที่ได้รับจากการฝึกอบรมเป็นไปตามความต้องการทั้งหมด (ร้อยละ 59.53) อีกทั้งจากการฝึกอบรมได้ส่งผลให้เกษตรกรส่วนใหญ่มีความมั่นใจในแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมากขึ้นจนกล้านำไปใช้ (ร้อยละ 73.88)

จากผลการศึกษาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยสูงอายุ สัดส่วนของแรงงานที่ทำอาชีพเกษตรกรรมมีแนวโน้มลดลง และมีการจ้างแรงงานเพื่อมาช่วยทำการเกษตรมากขึ้น ซึ่งทางภาครัฐจำเป็นต้องให้ความสำคัญในการสนับสนุนการเพิ่มแรงงานเกษตรกรรุ่นใหม่ เพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับแรงงานในภาคเกษตร เกษตรกรจึงจำเป็นต้องได้รับการส่งเสริมและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (หลังผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน) เพื่อให้สามารถนำความรู้ตามที่ได้เรียนมาไปประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและอาชีพของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งควรมีการให้คำปรึกษาและติดตามผลการดำเนินกิจกรรมของเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง โดยสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ร่วมกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อเป็นการสร้างความเชื่อมั่นในการที่จะนำองค์ความรู้ไปปฏิบัติทั้งด้านการประกอบอาชีพการเกษตรและการใช้ชีวิตประจำวัน ซึ่งจะส่งผลให้เกษตรกรเกิดการพัฒนาดตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ สู่การพึ่งพาและสร้างความมั่นคงให้กับตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างยั่งยืน

2) จากผลการศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อการจัดฝึกอบรม พบว่า เกษตรกรมีความพึงพอใจในภาพรวมต่อการจัดฝึกอบรมของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอยู่ในระดับมากที่สุดที่คะแนนเฉลี่ย 4.44 และมีความพึงพอใจต่อด้านการอำนวยความสะดวกระหว่างการฝึกอบรมมากที่สุด รองลงมาด้านบรรยากาศระหว่างการถ่ายทอดความรู้ของคณะวิทยากร และด้านความเหมาะสมของสถานที่ตั้งศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน สำหรับด้านที่เกษตรกรมีความพึงพอใจน้อยที่สุด คือ จำนวนห้องอาบน้ำและห้องสุขา และด้านความสะดวกของห้องอาบน้ำและห้องสุขา ซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2560) เกษตรกรมีความพึงพอใจต่อด้านความสะอาดของห้องอาบน้ำและห้องสุขาน้อยที่สุด รองลงมาด้านจำนวนห้องอาบน้ำและห้องสุขา และสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนา ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2559) เกษตรกรมีความพึงพอใจต่อด้านจำนวนห้องอาบน้ำและห้องสุขาน้อยที่สุด รองลงมา ด้านความเหมาะสมของสถานที่พักแรม นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2558) เกษตรกรมีความพึงพอใจต่อด้านความสะอาดของห้องอาบน้ำและห้องสุขาน้อยที่สุด รองลงมา ด้านจำนวนห้องอาบน้ำและห้องสุขา

ซึ่งจากผลการศึกษาทั้ง 3 ปี แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรที่เข้าร่วมการฝึกอบรมกับ ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีความพึงพอใจน้อยที่สุดในด้านความสะอาดของห้องอาบน้ำและห้องสุขา และด้าน จำนวนห้องอาบน้ำและห้องสุขาที่อาจจะไม่เพียงพอกับจำนวนผู้เข้ารับการฝึกอบรม ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควร ปรับปรุงและพัฒนาด้านสุขลักษณะของห้องอาบน้ำ ห้องสุขา และเพิ่มจำนวนของห้องน้ำให้มีสัดส่วนที่เหมาะสมกับ ผู้เข้ารับการฝึกอบรม

3) จากผลการศึกษาช่องทางการรับรู้องค์ความรู้ เกษตรกรส่วนใหญ่สะดวกในการรับรู้ องค์ความรู้ผ่านหนังสือ รองลงมาสะดวกผ่านช่องทางแผ่นพับ ช่องทางแอปพลิเคชันไลน์ (Line) และช่องทางเฟซบุ๊ก (Facebook) ซึ่งสอดคล้องกับ เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ และบำเพ็ญ เขียวหวาน (2558) ศึกษาการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร จากสื่อสิ่งพิมพ์ พบว่า เกษตรกรน้อยกว่าครึ่งเล็กน้อย รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากหนังสือพิมพ์ รองลงมารับรู้ข้อมูลข่าวสาร จากแผ่นพับ และรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากวารสารทางการเกษตร ตามลำดับ ส่วนการแสวงหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ เทคโนโลยีและวิธีการใหม่ ๆ เพิ่มเติม พบว่า เกษตรกรมากกว่าสองในสาม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการแสวงหา ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเทคโนโลยีและวิธีการใหม่ ๆ เพิ่มเติมเป็นอันดับแรก จากสื่อบุคคล เกษตรกรส่วนน้อย มีการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการแสวงหาข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับเทคโนโลยีและวิธีการใหม่ ๆ เพิ่มเติม จากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์เคลื่อนที่ และจากสื่อมวลชน เช่น วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ ตามลำดับ

8.1.2 ระดับความพึงพอใจที่มีต่อการเข้าร่วมโครงการฯ ของปราชญ์ชาวบ้าน

จากการศึกษาความพึงพอใจที่มีต่อการเข้าร่วมโครงการฯ ปราชญ์ชาวบ้านมีความพึงพอใจ ในภาพรวมต่อการเข้าร่วมโครงการฯ อยู่ในระดับมากที่สุดที่คะแนนเฉลี่ย 4.36 โดยปราชญ์ชาวบ้านมีความพึงพอใจ ต่อด้านการประสานงานของเจ้าหน้าที่จากสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดมากที่สุด รองลงมาด้านการจัดทำ แผนการฝึกอบรมเกษตรกร และด้านความเหมาะสมของเนื้อหาหลักสูตร ด้านการจัดทำแผนติดตามผู้เข้ารับการฝึกอบรม และด้านวิธีการติดตามเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมทุกรายตามเป้าหมายที่ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้รับการ จัดสรร ตามลำดับ สำหรับด้านที่ปราชญ์ชาวบ้านมีความพึงพอใจน้อยที่สุด คือ ด้านรูปแบบและวิธีการคัดเลือก เกษตรกรเข้าร่วมฝึกอบรมตามคุณสมบัติที่กำหนด รองลงมาด้านความเหมาะสมของงบประมาณที่ได้รับการจัดสรร และ จากการศึกษากล่องทางการรับรู้องค์ความรู้ พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่สะดวกในการรับรู้องค์ความรู้ผ่านหนังสือ รองลงมาผ่านช่องทางวารสาร ช่องทางยูทูป (YouTube) และช่องทางแอปพลิเคชันไลน์ (Line) ตามลำดับ

8.2 ผลการศึกษาและประเมินผลระดับความรู้ ความเข้าใจ ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และประเมินผลการนำความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

8.2.1 ผลการศึกษาและประเมินผลระดับความรู้ ความเข้าใจ

1) จากผลการศึกษาความรู้ ความเข้าใจในรายวิชาที่เกษตรกรได้รับการฝึกอบรมกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน พบว่า เกษตรกรมีความรู้ ความเข้าใจในวิชาการทำบัญชีครัวเรือนสูงที่สุด รองลงมา วิชาการวางแผนชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2560) เกษตรกรมีระดับความรู้ ความเข้าใจในวิชาการทำบัญชีครัวเรือนสูงที่สุด รองลงมา วิชาการลดต้นทุนการผลิต และวิชาเกษตรทฤษฎีใหม่ และสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2559) เกษตรกรมีระดับความรู้ ความเข้าใจในวิชาการทำบัญชีครัวเรือนสูงที่สุด รองลงมา วิชาเกษตรทฤษฎีใหม่ และวิชาการวางแผนชีวิต นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2558 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2558) เกษตรกรผู้ให้ข้อมูล มีระดับความรู้ ความเข้าใจในวิชาการทำบัญชีครัวเรือนสูงที่สุด รองลงมา วิชาการทำน้ายาแผนกประมง วิชาการเพาะเห็ด และวิชาเกษตรทฤษฎีใหม่

จากผลการศึกษาที่มีความสอดคล้องกันดังกล่าว ทำให้ทราบว่าเกษตรกรเห็นถึงประโยชน์และความสำคัญของการทำบัญชีครัวเรือน ส่งผลให้เป็นแรงกระตุ้น ผลักดันให้เกษตรกรเห็นคุณค่าและเกิดความตั้งใจในการเรียนรู้ในรายวิชาบัญชีครัวเรือน ซึ่งเป็นความรู้พื้นฐานที่ทำให้เกษตรกรสามารถวิเคราะห์รายรับและรายจ่ายของตนเองและครัวเรือน เพื่อนำมาวางแผนและบริหารจัดการการใช้จ่ายในครัวเรือนและการผลิตทางการเกษตร เพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเองและครอบครัวได้เป็นอย่างดี ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติใช้ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรที่จะให้ความสำคัญกับการขยายผลการถ่ายทอดความรู้วิชาการทำบัญชีครัวเรือน โดยควรมุ่งเน้นในเรื่องการประยุกต์ใช้หรือการใช้ผลจากการทำบัญชีครัวเรือนไปปรับเปลี่ยนการใช้จ่ายในครัวเรือน และการใช้จ่ายในฟาร์ม เพื่อนำข้อมูลที่บ้านทึ่นั้นมาวางแผนในการลดต้นทุนการผลิตและลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวของตนเอง

2) จากการวิเคราะห์ผลการประเมินผลระดับความรู้ ความเข้าใจในรายวิชาซีพีเฉพาะต่าง ๆ จำนวน 20 รายวิชา (ดังตารางที่ 4-17) จะเห็นได้ว่า เกษตรกรร้อยละ 37.41 ได้เรียนรู้การใช้ประโยชน์จากน้ำส้มควันไม้ เกษตรกรร้อยละ 28.24 ได้เรียนรู้วิชาการเผาถ่าน และเกษตรกรร้อยละ 14.59 ได้เรียนรู้วิชาการปรับปรุงบำรุงดิน ซึ่งทั้ง 3 วิชา จัดอยู่ในกลุ่มวิชาที่มีความสำคัญในการพัฒนาระบบพื้นฐานของการทำการเกษตรให้สามารถพึ่งพาตนเองจากสภาพแวดล้อมที่มีความสมดุลและเกื้อกูลกัน แต่เมื่อทดสอบความรู้ของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรมีความรู้ ความเข้าใจในกลุ่มวิชาดังกล่าวในระดับปานกลาง ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของเกษตรกรบางส่วน คือ การจัดการเรียนรู้แก่เกษตรกร ควรให้ความสำคัญกับการได้ลงมือปฏิบัติจริงและให้ความรู้ทางวิชาการเพิ่มเติมในระหว่างฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความชำนาญและความเข้าใจอย่างถ่องแท้ วิทยากรต้องเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในวิชาที่ตนเองสอน และมีทักษะในการถ่ายทอด เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในเนื้อหาได้ง่ายยิ่งขึ้น และควรมีการติดตามผลการนำความรู้

ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปปฏิบัติใช้ จากข้อมูลข้างต้น แสดงให้เห็นว่า กลุ่มวิชาดังกล่าวอาจต้องอาศัยเทคนิคและความชำนาญที่ได้จากการลงมือปฏิบัติจริง จึงทำให้เกษตรกรสามารถเรียนรู้หรือทำความเข้าใจได้ค่อนข้างน้อย ดังนั้นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องควรมีการปรับปรุงวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้สามารถเข้าใจได้ง่าย อีกทั้งควรเพิ่มการฝึกปฏิบัติในระหว่างการฝึกอบรมให้มากขึ้น

8.2.2 การนำความรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้

1) จากผลการศึกษาการนำความรู้ไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ พบว่า เกษตรกรร้อยละ 97.88 นำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวันและดำเนินงานในฟาร์มของตนเอง โดยเริ่มลงมือประยุกต์ใช้และปฏิบัติบางกิจกรรมหลังผ่านการฝึกอบรมไม่เกิน 10 วัน (ร้อยละ 87.02) พร้อมทั้งมีความคิดเห็นว่ายังคงจะลงมือปฏิบัติกิจกรรมตามที่ได้เรียนรู้ต่อไปในอนาคต (ร้อยละ 98.32) นอกจากนั้นเกษตรกรได้เห็นถึงประโยชน์จากองค์ความรู้และเทคนิคที่ได้รับจากการฝึกอบรม โดยได้ถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมให้กับคนในครอบครัว (ร้อยละ 97.88) คนในชุมชน (ร้อยละ 94.35) พร้อมทั้งเกษตรกรร้อยละ 99.29 ได้แนะนำให้คนในครอบครัวและชุมชนเข้ารับการฝึกอบรมกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

จากข้อมูลข้างต้น เห็นได้ว่าการดำเนินการจัดฝึกอบรมของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 ทำให้ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมนั้นมีความรู้ ความเข้าใจในการนำแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวันและดำเนินงานในพื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง และจากการบูรณาการความร่วมมือระหว่างสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืนกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยปราชญ์ชาวบ้านและคณะวิทยากรในการถ่ายทอดและเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแก่เกษตรกร ทำให้เกษตรกรเกิดการปรับเปลี่ยนแนวคิด พฤติกรรม และรูปแบบในการประกอบอาชีพ โดยเน้นการพึ่งพาตนเองให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ตนเอง อย่างไรก็ตามเพื่อให้การนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ควรมีการติดตามและประเมินผลเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมและนำความรู้ไปปฏิบัติใช้อย่างต่อเนื่อง โดยปราชญ์ชาวบ้าน วิทยากร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพี่เลี้ยงให้คำปรึกษา และแนะนำ ซึ่งเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรสามารถประยุกต์ใช้องค์ความรู้ที่ได้เรียนรู้มาให้มีประสิทธิภาพสูงสุด จนทำให้เกิดการพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองและสร้างความมั่นคงให้กับตนเอง ครอบครัว และชุมชนได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้อาจมีการผลิตชุดการเรียนรู้ที่อยู่ในรูปแบบสื่อต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมไปทบทวนความรู้ที่ได้เรียนรู้มา เป็นการเสริมสร้างให้ผู้ที่นำความรู้ไปใช้สามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2) จากผลการศึกษาการไม่นำความรู้ไปประยุกต์ปฏิบัติใช้ของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรร้อยละ 2.12 ไม่ได้นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติ จากเกษตรกรกลุ่มดังกล่าวมีเกษตรกรร้อยละ 77.78 ไม่ได้นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติ สาเหตุของการไม่ลงมือปฏิบัติเพราะสภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวย (สถานที่สิ่งแวดล้อม) ร้อยละ 22.22 ขาดแคลนปัจจัยจำเป็น (เงินทุน วัตถุดิบ แรงงาน) สุขภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย และไม่มีเวลา เช่นเดียวกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

พบว่า เกษตรกรร้อยละ 1.19 ไม่ได้นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติ จากเกษตรกรกลุ่มดังกล่าวมีเกษตรกรร้อยละ 40 ไม่ได้นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติ สาเหตุของการไม่ลงมือปฏิบัติเพราะสภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวย (สถานที่ สิ่งแวดล้อม) ร้อยละ 20 ขาดแคลนปัจจัยจำเป็น (เงินทุน วัตถุดิบ แรงงาน) สุขภาพร่างกายไม่เอื้ออำนวย และไม่มีเวลา อย่างไรก็ตามจากการสอบถามความคิดเห็นของเกษตรกรที่ไม่ได้นำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติพบว่า เกษตรกรร้อยละ 66.67 แสดงความคิดเห็นว่าในอนาคตจะเริ่มลงมือปฏิบัติกิจกรรมตามที่ได้เรียนรู้มา เพื่อให้เกิดความสำเร็จในการพัฒนาเกษตรกรสู่การนำความรู้ไปประยุกต์ปฏิบัติ ควรมีการติดตามให้คำปรึกษาหรือเป็นที่ปรึกษาให้แก่เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับความรู้ โดยปราชญ์ชาวบ้าน ร่วมกับวิทยากร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง หลังการถ่ายทอดความรู้ไปแล้วไม่เกิน 10 วัน เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรนำความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุด

8.3 ผลการศึกษาและประเมินผลระดับความรู้ ความเข้าใจการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และการนำรูปแบบดังกล่าวไปปฏิบัติในพื้นที่ของเกษตรกรและปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561

8.3.1 ความรู้ ความเข้าใจการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และการนำรูปแบบดังกล่าวไปปฏิบัติในพื้นที่ของเกษตรกร

จากผลการศึกษาความรู้ ความเข้าใจการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และการนำรูปแบบดังกล่าวไปปฏิบัติในพื้นที่ของเกษตรกร พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนอยู่ในระดับดี ส่วนใหญ่นำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปลงมือปฏิบัติตามรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ร้อยละ 71.53 เกษตรกรร้อยละ 50.92 มีพื้นที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรผสมผสาน โดยใช้สารเคมีในการทำเกษตรผสมผสาน ร้อยละ 38.53 และการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ ร้อยละ 22.73 มีพื้นที่ทำการเกษตรกรรมยั่งยืน เฉลี่ย 10.11 ไร่ ส่วนใหญ่มีพื้นที่ไม่เกิน 10 ไร่ จากการศึกษาเกษตรกรที่ไม่ลงมือปฏิบัติตามรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เนื่องจากยังทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยว (ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ 1 ชนิด ในแปลงเดียวกัน) โดยเห็นว่าประโยชน์ที่ได้จากการทำตามรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทำให้ลดต้นทุนการผลิตมากที่สุด รองลงมาเพิ่มผลผลิตและรายได้เพิ่มขึ้น ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และเพิ่มความมั่นคงและความปลอดภัยทางด้านอาหาร ซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2560) พบว่า เกษตรกรร้อยละ 61.43 นำความรู้เรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนไปใช้ เกษตรกรร้อยละ 60.47 มีพื้นที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรผสมผสาน เกษตรกรมีพื้นที่ทำการเกษตรกรรมยั่งยืน เฉลี่ย 8.56 ไร่ โดยส่วนใหญ่มีพื้นที่ไม่เกิน 10 ไร่ จากการศึกษาเกษตรกรที่ไม่ลงมือปฏิบัติตามรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เนื่องจากยังทำการเกษตรแบบเชิงเดี่ยว (ปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ 1 ชนิด ในแปลงเดียวกัน) โดยเห็นว่าประโยชน์ที่ได้จากการทำตามรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทำให้เกิดการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ลดต้นทุนการผลิต เพิ่มผลผลิตและรายได้เพิ่มขึ้น ลดปัญหาด้านสุขภาพ ครอบครัวอบอุ่น เพิ่มความมั่นคงและความปลอดภัยทางด้านอาหาร ดินมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น มีความหลากหลายทางชีวภาพ ศัตรูพืชลดลง และเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชน และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ ธันวาท จิตต์สงวน (2543) ได้แบ่งประโยชน์ของเกษตรกรรมยั่งยืน ออกเป็น

3 ด้าน คือ 1) ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ความมั่นคงด้านรายได้ มูลค่าเพิ่มของผลผลิต และการจัดการความเสี่ยง 2) ด้านสังคม ได้แก่ สุขอนามัยของผู้ผลิต ความปลอดภัยทางด้านอาหาร และการลดการพึ่งพิงจากปัจจัยภายนอก และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ สร้างความหลากหลายทางชีวภาพฟื้นฟูความสมบูรณ์ของดิน การจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพ และฟื้นฟูความสมดุลของระบบนิเวศ

8.3.2 ความรู้ ความเข้าใจการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืน และการนำรูปแบบดังกล่าวไปปฏิบัติในพื้นที่ของปราชญ์ชาวบ้าน

ปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินกิจกรรมการเกษตรในรูปแบบระบบเกษตรกรรมยั่งยืนอยู่ในระดับดี ทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรผสมผสานมากที่สุด (ร้อยละ 71.43) รองลงมาทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ (ร้อยละ 21.43) มีจำนวนพื้นที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนส่วนใหญ่ไม่เกิน 10 ไร่ ซึ่งการพัฒนาการเกษตรโดยใช้รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนต้องเริ่มจากการปรับทัศนคติของเกษตรกรก่อนว่าการทำเกษตรกรรมยั่งยืนสามารถปฏิบัติได้จริง เน้นการปฏิบัติที่ทำการมีกินมีใช้ ลดภาระหนี้สิน และต้องทำแบบค่อยเป็นค่อยไป ให้ความสำคัญกับการวางแผนการใช้พื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด คำนึงถึงผลกระทบต่อชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ต้องรู้จักการเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตรให้มีความหลากหลาย ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก และใช้เทคโนโลยีควบคู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องมีการถ่ายทอดเป็นมรดกให้กับลูกหลาน โดยการปลูกฝังองค์ความรู้ให้ลูกหลานเพื่อถ่ายทอดให้แก่ผู้ที่สนใจได้นำความรู้ไปลงมือปฏิบัติ และมอบพื้นที่ให้ลูกหลานได้ดูแลสืบทอดรักษาพื้นที่ให้คงอยู่ต่อไป และสร้างเครือข่ายในการขับเคลื่อน เพื่อขยายองค์ความรู้ในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนลงไปในระดับชุมชน ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อแสดงให้เห็นว่าการทำการเกษตรโดยใช้รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2560) พบว่า ปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรผสมผสานมากที่สุด (ร้อยละ 67.50) รองลงมาทำเกษตรกรรมยั่งยืนแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ (ร้อยละ 27.50) มีจำนวนพื้นที่ทำเกษตรกรรมยั่งยืนส่วนใหญ่ไม่เกิน 10 ไร่ (ร้อยละ 32.50) ซึ่งการพัฒนาการเกษตรโดยใช้รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนต้องปรับทัศนคติของเกษตรกรก่อนว่าการทำเกษตรกรรมยั่งยืนสามารถปฏิบัติได้จริง เป็นการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด เน้นการบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ ฟื้นฟูสภาพดินให้สมบูรณ์ รู้จักการใช้ทรัพยากรในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด คำนึงถึงผลกระทบต่อชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อมปรับเปลี่ยนแนวคิดให้เกษตรกรลดการใช้สารเคมีก่อน และส่งเสริมให้ใช้สิ่งทดแทนจากธรรมชาติแทนการใช้สารเคมี ต้องใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสอดคล้องกับสภาพบริบทของพื้นที่ ต้องมีการถ่ายทอดเป็นมรดกให้กับลูกหลาน ต้องมีเครือข่ายในการขับเคลื่อน โดยการคัดเลือกผู้ที่มีความสนใจในเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างแท้จริง เข้ามามีส่วนร่วมในการต่อยอดการพัฒนาการทำการเกษตรแบบยั่งยืน และสอดคล้องกับนิยามและหลักการของเกษตรกรรมยั่งยืน (สมัชชาเกษตรกรรมทางเลือก, 2547) คือ การใช้ประโยชน์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อใช้ในระบบเกษตรกรรม ใช้ทรัพยากรจากภายใน (พื้นที่/ระบบ) และลดการใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอก (พื้นที่/ระบบ) หลีกเลี่ยงและปฏิเสธการใช้สารเคมีเพื่อการเกษตร ให้ความสำคัญสูงสุดในการปรับปรุงบำรุงดินให้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีธรรมชาติ และวิธีการซึ่งไม่ใช้สารเคมีรูปแบบต่าง ๆ

ผลกระทบที่เกิดจากการทำการเกษตรตามรูปแบบ “เกษตรกรรมยั่งยืน” ซึ่งมี 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจ คือ เกษตรกรมีรายจ่ายในครัวเรือนลดลง และมีรายได้เพิ่มมากขึ้นจากการลดต้นทุนการผลิต โดยการไม่นำปัจจัยการผลิตจากภายนอกมาใช้ เมื่อได้ผลผลิตแล้วนำผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคไปจำหน่าย ทำให้มีการเก็บออมเงิน หนี้สินหมดไป เกษตรกรมีความมั่นคงทางการเงิน คุณภาพชีวิตดีขึ้น และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน 2) ด้านสังคม คือ เกษตรกรมีอาหารบริโภคที่เพียงพอ และเป็นอาหารที่มีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค เกษตรกรผู้ผลิตเองก็จะมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ลดการทำงานต่างถิ่นของคนในชุมชน เพราะคนในชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง ส่งผลให้ไม่จำเป็นต้องไปทำงานภายนอกชุมชน ชุมชนมีความเข้มแข็งและสามารถพัฒนาต่อยอดเป็นจุดเรียนรู้ และถ่ายทอดความรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืนให้กับชุมชนอื่น ๆ จนเกิดการสร้างเครือข่ายความร่วมมือที่เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนได้ และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม คือ น้ำและดินไม่มีสารพิษตกค้าง คุณภาพของดินดีขึ้น ดินมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เกิดจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์ในดินเพิ่มขึ้น อากาศบริสุทธิ์ไร้มลพิษ เกิดความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ เกิดความสมบูรณ์ทางสิ่งแวดล้อม และได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2560) พบว่า ผลกระทบที่เกิดจากการทำการเกษตรตามรูปแบบ “เกษตรกรรมยั่งยืน” จากผลการศึกษา มี 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรมีรายจ่ายลดลง รายได้เพิ่มมากขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลง สามารถกำหนดราคาจำหน่ายได้ด้วยตนเอง มีรายได้ที่แน่นอน และมีความมั่นคงทางการเงิน 2) ด้านสังคม มีอาหารบริโภคที่เพียงพอ อาหารมีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค เกษตรกรผู้ผลิตมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง สุขภาพจิตดี ครอบครัวเข้มแข็ง และชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง และ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม คุณสมบัติของดินดีขึ้น ดินมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น น้ำไม่มีสารพิษเจือปนทำให้สัตว์น้ำมีจำนวนเพิ่มขึ้น อากาศบริสุทธิ์ไร้มลพิษ เกิดความหลากหลายของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ พืชและสัตว์มีความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เกิดความสมบูรณ์ทางสิ่งแวดล้อม และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สรณ มรกตวิจิตรการ (2542) ได้ทำการประเมินผลกระทบทางสังคม และเศรษฐกิจจากการส่งเสริมการเกษตรยั่งยืนเพื่อการส่งออก ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง พบว่าผลกระทบจากการส่งเสริมการเกษตรยั่งยืน แบ่งออกเป็น 3 ด้าน คือ 1) ผลกระทบทางด้านสังคม เกษตรกรมีสุขภาพแข็งแรงดีขึ้น มีผลผลิตทางการเกษตรที่มีคุณภาพปลอดภัย 2) ผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรมีรายได้จากผลผลิตที่แน่นอน พฤติกรรมการบริโภคเป็นไปตามความจำเป็นในชีวิตประจำวัน และ 3) ผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม ดินและน้ำปรับสภาพมีคุณสมบัติดีขึ้น มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีพืชบางชนิดเจริญเติบโตขึ้นปกคลุมพื้นดิน และในแหล่งน้ำมีสัตว์น้ำเพิ่มจำนวนมากขึ้น

8.4 ผลการศึกษาผลการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะ และปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนากลุ่มเกษตรกรของกิจกรรมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย

จากผลการศึกษาการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะ และปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนากลุ่มเกษตรกรของกิจกรรมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย จากตัวแทนกลุ่มเกษตรกรของกิจกรรมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่ายภายใต้โครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 จำนวน 4 กลุ่ม ใน 4 ภูมิภาค ได้แก่ กลุ่มส่งเสริมการทำเกษตรทฤษฎีใหม่บ้านหัวตะพาน ตำบลแพรภักดิ์ อำเภอศรีราชา อำเภอสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท กลุ่มเกษตรกรบ้านบุญเจริญ (แปรรูปหมูกระเจก แคบหมู) ตำบลแม่หล่าย อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ กลุ่มอาชีพ

บ้านผือ ตำบลบ้านผือ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสหพัฒนาอาชีพประมงบ้านโคกไคร ตำบลมะลุ่ม อำเภอบัวชุม จังหวัดพิจิตร พบว่า

8.4.1 ผลการศึกษาการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะ หลังจากเข้าร่วมโครงการฯ พบว่า กลุ่มส่งเสริมการทำเกษตรทฤษฎีใหม่บ้านหัวตะพาน ตำบลแพะศรีราชา อำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดชัยนาท กลุ่มเกษตรกรบ้านบุญเจริญ (แปรรูปหมูกระเจก แคบหมู) ตำบลแม่หล่าย อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ กลุ่มอาชีพบ้านผือ ตำบลบ้านผือ อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสหพัฒนาอาชีพประมงบ้านโคกไคร ตำบลมะลุ่ม อำเภอบัวชุม จังหวัดพิจิตร ได้นำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านไปปฏิบัติใช้ และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกในกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมฝึกอบรม เพื่อให้นำไปปฏิบัติใช้ในการทำการเกษตร ลดต้นทุนการผลิต นำมาเป็นอาชีพเสริม และลดรายจ่ายในครัวเรือนได้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งพบว่าเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ส่วนใหญ่นำความรู้ตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวันและดำเนินงานในฟาร์มของตนเอง โดยถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมให้กับคนในครอบครัว และคนในชุมชน พร้อมทั้งแนะนำให้คนในครอบครัวและชุมชนเข้ารับการฝึกอบรมกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

8.4.2 ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนากลุ่มเกษตรกรของกิจกรรมการรวมกลุ่มและการสร้างเครือข่าย ประกอบด้วย ด้านสมาชิกในกลุ่ม ได้แก่ สมาชิกในกลุ่มมีความต้องการและมีเป้าหมายเดียวกันในการดำเนินกิจกรรม และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มต้องมีความสามัคคี สมาชิกรู้จักหน้าที่ของตนเองและทุกคนมีส่วนร่วมในการทำงาน ด้านการจัดการของกลุ่ม ได้แก่ ประธานกลุ่มเป็นคนที่มีความสามารถ มีความคิดสร้างสรรค์ และมีความเป็นผู้นำที่ดี กลุ่มมีความเข้มแข็ง ความโปร่งใสในการดำเนินงาน สามารถตรวจสอบการทำงานได้ตลอดเวลา ผู้นำมีวิสัยทัศน์และจัดหาทุนหรือองค์ความรู้ใหม่ ๆ ให้สมาชิกในกลุ่ม ผู้นำมีการวางแผนการทำงานอย่างชัดเจน มีการสร้างเครือข่ายการทำงานแบบบูรณาการกับทุกภาคส่วน สมาชิกในกลุ่มมีการอบรมเพื่อเพิ่มเติมองค์ความรู้ และทักษะต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา สร้างทายาทโดยการให้คนรุ่นใหม่เข้ามาร่วมในการทำกิจกรรม และด้านการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ได้แก่ ควรสนับสนุนงบประมาณ องค์ความรู้ เครื่องมือ และอุปกรณ์อย่างต่อเนื่อง ทำให้กลุ่มเกิดการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้อย่างสม่ำเสมอ และมีพี่เลี้ยงในการให้คำปรึกษา แนะนำในการทำกิจกรรมอยู่ตลอดเวลา ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของทวีศักดิ์ กลิ่นขจร (2551) พบว่า กลุ่มที่จะประสบความสำเร็จได้ต้องมีผู้นำที่ดี มีความคิดริเริ่มและสร้างสรรค์ มีความสามารถในการประกอบการ เสียสละและมีเวลาให้กลุ่ม มีแรงจูงใจจากรายได้หรือผลตอบแทนที่ได้รับ ซึ่งเป็นส่วนต่างของราคาสินค้าที่นำเข้ากับราคาสินค้าที่ขายออกไป บางครั้งอาจจะเปลี่ยนไปอยู่ในรูปการตอบแทนอย่างอื่น เช่น การท่องเที่ยวร่วมกันของสมาชิกกลุ่มอาชีพ เป็นต้น ทั้งผู้นำและสมาชิกจะต้องได้รับการพัฒนาให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมและกระบวนการตัดสินใจของกลุ่ม การมีส่วนร่วมได้ส่วนเสียเกิดขึ้นในกลุ่มที่ตั้งขึ้นด้วยทรัพยากรของสมาชิก สมาชิกจะไม่ยอมให้เกิดความผิดพลาดขึ้น ซึ่งต่างจากกลุ่มที่ได้ทรัพยากรแบบได้เปล่าหรือมีอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำมาลงทุน จะทำให้สมาชิกขาดแรงจูงใจในการติดตามการทำงานของสมาชิก มีการเฉลี่ยค่าเสียหายไปยังสมาชิกด้วยกัน ในส่วนของการบริหารงานที่ชัดเจน โปร่งใส ง่ายต่อการตรวจสอบของสมาชิกทุกครั้งที่มีข้อข้องใจ สมาชิกซึ่งเป็นผู้ประกอบการสามารถชี้แจงปัญหาและไขข้อข้องใจให้กับสมาชิกได้

8.5 ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรค และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการฯ และข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

8.5.1 จากผลการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการฯ พบว่า เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกษตรกรได้รับความรู้เพิ่มมากขึ้น และสามารถนำไปปฏิบัติได้ สามารถลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ของครอบครัว ลดต้นทุนในการผลิต และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนา ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2560) พบว่า ประโยชน์จากความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมของเกษตรกรเมื่อเข้าร่วมโครงการฯ พบว่า ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่าความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมทำให้เกิดความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ใหม่ ๆ เกิดการวางแผนการผลิต การวางแผนการใช้จ่าย เกิดการสร้างเครือข่าย และการช่วยเหลือเพื่อนเกษตรกร

8.5.2 จากผลการศึกษาปัญหา และอุปสรรคในการดำเนินโครงการฯ พบว่า เกษตรกรไม่สะดวกเข้าร่วมฝึกอบรม ในช่วงเวลาที่ดำเนินกิจกรรม เกษตรกรไม่สะดวกในการเดินทางเนื่องจากไม่มีรถรับ-ส่ง ระหว่างบ้านและศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และผู้ที่เข้าอบรมแล้วไม่สามารถเข้ารับการฝึกอบรมซ้ำได้ ควรเปิดโอกาสให้เข้ารับการฝึกอบรมซ้ำได้ เพื่อเพิ่มพูนและพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการประเมินผลการดำเนินงานของโครงการพัฒนา ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2560) พบว่า เกษตรกรบางส่วนไม่สามารถนำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมมาปฏิบัติตามได้เนื่องจากไม่มีเวลาเพราะมีกิจกรรมอื่นที่ต้องปฏิบัติ และขาดความรู้ความเข้าใจบางส่วนในการลงมือปฏิบัติกิจกรรม

8.6 ผลการศึกษาความยั่งยืนในการนำความรู้ไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ที่ผ่านมา และผลกระทบที่เกิดขึ้นพร้อมข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ ที่ผ่านมา ไม่น้อยกว่าสามปี

8.6.1 จากผลการศึกษาความยั่งยืนในการนำความรู้ไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกร พบว่า ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดต้องสามารถนำมาปฏิบัติใช้ได้จริง และสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ ความรู้ที่ได้รับเน้นการปฏิบัติให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมลงมือปฏิบัติจริง การสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเกษตรกร วิทยากรและเกษตรกรผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีทัศนคติหรือความคิดที่ตรงกัน ทำให้การเรียนรู้เกิดความเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น การนำความรู้จากการฝึกอบรมไปถ่ายทอดให้คนในชุมชน ทำให้เกิดกิจกรรมทำร่วมกัน เกิดความสามัคคี และเกื้อกูลกันในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านควรติดตามเกษตรกรที่นำความรู้ไปใช้และช่วยแก้ไขปัญหาให้ในพื้นที่ สร้างเครือข่ายองค์ความรู้หรือเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในการพัฒนาองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกร พัฒนาด้านการแปรรูป และการตลาดให้เกษตรกรอย่างจริงจัง ซึ่งสิ่งสำคัญที่ทำให้การนำความรู้ไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกรยั่งยืน คือ การปรับเปลี่ยนทัศนคติของเกษตรกรให้เกิดการยอมรับความรู้ที่ได้รับจากปราชญ์ชาวบ้าน โดยความรู้ที่จะถ่ายทอดให้กับเกษตรกรเพื่อปรับเปลี่ยนแนวความคิดต้องมีประโยชน์มากกว่าเดิม มีความคล้ายคลึง สอดคล้องกับการปฏิบัติในรูปแบบเดิม ไม่ยุ่งยากซับซ้อนมากนัก สามารถปฏิบัติได้จริง และผลที่เกิดขึ้นสามารถเห็นผลได้ชัดเจน รวดเร็ว (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2561)

8.6.2 จากการศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ ที่ผ่านมา ผลกระทบด้านบวก พบว่า เกษตรกรสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปทำเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว และลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นลงได้ สุขภาพดีขึ้นจากการลดการใช้สารเคมี และบริโภคอาหารปลอดภัย เกษตรกรมีองค์ความรู้เพิ่มขึ้น มีการวางแผนชีวิตเพิ่มมากขึ้น ลดต้นทุนในการผลิต ลดการนำเข้าปัจจัยการผลิตจากภายนอก มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดในการทำการเกษตรจากเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นเกษตรผสมผสาน และมีเงินออมสะสม ในรูปแบบของเงิน ต้นไม้ และสัตว์เลี้ยง ประชาชนชาวบ้าน/วิทยากรมีโอกาสได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ให้แก่เกษตรกร ก่อให้เกิดการเรียนรู้และอยากพัฒนาตนเองตลอดเวลา เพื่อให้มีองค์ความรู้ใหม่ ๆ มาถ่ายทอดแก่เกษตรกร มีอาหารปลอดภัย และลดต้นทุนการผลิต การดำเนินกิจกรรมในแต่ละปีส่งผลให้เกิดการบอกต่อโครงการฯ ไปยังกลุ่มเป้าหมายใหม่ที่จะเข้ามารับการอบรมและพัฒนาในปีต่อไป และเกษตรกรเข้าใจถึงประโยชน์ของการฝึกอบรมในแต่ละรายวิชา ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่เข้าใจง่ายและเห็นผลจริง ส่งผลให้เกษตรกรเกิดความต้องการเรียนรู้จากตัวเองจริง ๆ ผลกระทบด้านลบ พบว่า ช่วงเวลาในการดำเนินกิจกรรมไม่ค่อยเหมาะสม เนื่องจากเกษตรกรที่จะมาเข้ารับการฝึกอบรมมีเวลางานไม่ตรงกัน ประชาชนชาวบ้าน และคณะวิทยากรมีการติดตามเกษตรกรเพิ่มมากขึ้น และระยะเวลาในการติดตามไม่สอดคล้องกับภารกิจที่ทำ หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกเกษตรกรที่เข้ามารับการอบรมจากโครงการฯ ในแต่ละปีห้ามซ้ำ เป็นการจำกัดสิทธิ์เกษตรกรบางรายที่มีความต้องการเข้ารับการอบรมเพิ่มเติมเพื่อทบทวนองค์ความรู้ที่มี ระยะเวลาในการดำเนินการซ้ำเกินไปในแต่ละปีงบประมาณ และงบประมาณในการดำเนินการได้รับจัดสรรลงมายังพื้นที่ค่อนข้างช้า มีภารกิจเพิ่มมากขึ้น และระยะเวลากับภารกิจไม่สอดคล้องกัน ผลกระทบที่เกิดขึ้นของผู้มีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการฯ ที่ผ่านมามีทั้งด้านบวกและด้านลบ เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบแล้ว พบว่า เกิดผลกระทบที่เป็นด้านบวกกับเกษตรกรซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมในโครงการฯ ที่สำคัญมากกว่าผลกระทบด้านลบ แสดงให้เห็นว่าการที่เกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ นั้น ทำให้มีความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินกิจกรรมการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการประกอบอาชีพได้ รวมทั้งมีศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ขึ้นก้าวหน้าได้ ซึ่งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานของโครงการฯ

9. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

9.1 สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ควรมีการส่งเสริมและพัฒนากิจการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน ดังนี้

9.1.1 ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาประชาชนชาวบ้าน

1) ส่งเสริมองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน นโยบายของรัฐบาล และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน ผ่านกระบวนการถ่ายทอดในรูปแบบต่าง ๆ ให้แก่ประชาชนชาวบ้าน และวิทยากร อาทิ การจัดฝึกอบรม การจัดสัมมนา ให้กับประชาชนชาวบ้าน วิทยากร และผู้สืบทอดประชาชนชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายประชาชนชาวบ้าน เพื่อเน้นย้ำหลักการแนวทางในการประยุกต์ใช้และปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันและได้นำไปถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรได้อย่างเป็นรูปธรรม

2) ส่งเสริมการพัฒนาทักษะการถ่ายทอดความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านและวิทยากร เพื่อปรับปรุงรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้รับการถ่ายทอดมีความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้น โดยการจัดกิจกรรมการพัฒนาทักษะการถ่ายทอดความรู้ เช่น การฝึกอบรม การฝึกปฏิบัติ เป็นต้น ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เทคนิคและแนวทางการถ่ายทอดความรู้ที่เป็นประโยชน์ให้แก่ปราชญ์ชาวบ้านและวิทยากร เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญในการถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนสามารถนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาถ่ายทอดให้กับเกษตรกร เพื่อเตรียมความพร้อมในการเป็นวิทยากรรุ่นใหม่ต่อไปในอนาคต

3) สนับสนุนข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เช่น องค์ความรู้ นวัตกรรม นโยบายเร่งด่วน เป็นต้น ผ่านช่องทางการสื่อสารในรูปแบบต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง อาทิ การรับข้อมูลข่าวสารผ่านทางเจ้าหน้าที่ หนังสือ วารสาร แผ่นพับประชาสัมพันธ์ เอกสารวิชาการต่าง ๆ ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ แอปพลิเคชัน หรือสื่อสังคมออนไลน์ เพื่อเป็นการสนับสนุนการเข้าถึงแหล่งข้อมูลที่เป็นประโยชน์ของปราชญ์ชาวบ้าน และประชาสัมพันธ์กิจกรรม ข่าวสาร องค์ความรู้ และนวัตกรรมต่าง ๆ

4) สนับสนุนให้ปราชญ์ชาวบ้าน วิทยากร เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และสถาบันการศึกษาในพื้นที่ เข้าไปติดตามการปฏิบัติกิจกรรมของเกษตรกรผู้ผ่านการฝึกอบรมจากโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อให้คำปรึกษา แนะนำ รับทราบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมตามแนวทางที่ได้ศึกษาจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน รวมทั้งร่วมกันหาแนวทางการแก้ไขปัญหาเพื่อใช้ในการพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

9.1.2 สนับสนุนการพัฒนาการจัดฝึกอบรมให้มีประสิทธิภาพ

1) ปราชญ์ชาวบ้านและผู้รับผิดชอบโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านควรตระหนักถึงความพร้อมของเกษตรกรในการเข้ารับการถ่ายทอดความรู้ โดยเฉพาะช่วงเวลาที่เหมาะสมในการจัดการฝึกอบรม ได้แก่ ไม่ตรงกับฤดูกาลผลิตและเก็บเกี่ยว ฤดูฝน พิธีการ ประเพณีหรือกิจกรรมสำคัญของชุมชน

2) พัฒนารูปแบบการฝึกอบรม โดยสนับสนุนให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด ลงพื้นที่ติดตามประเมินผลการนำความรู้จากการฝึกอบรมไปประยุกต์และปฏิบัติใช้ของผู้ผ่านการฝึกอบรม เพื่อเข้าไปให้คำปรึกษา แนะนำ และสร้างกำลังใจ ในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงต่อไป ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรเกิดการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

9.2 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรม ดังนี้

9.2.1 ส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่มีใจรัก และมีความพร้อมในการทำการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงให้มีความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในการผลิตทางการเกษตรอย่างต่อเนื่อง โดยมีศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมาเป็นที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยง ตลอดจนสนับสนุนการรวมกลุ่มการผลิต การแปรรูป และการตลาด ที่มีความสอดคล้องกับบริบทและศักยภาพของเกษตรกรและชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรเกิดการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง ครอบครัวยุคใหม่ และชุมชน และการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง พร้อมทั้งสนับสนุนให้พื้นที่ของเกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรดังกล่าวเป็น

จุดเรียนรู้ของชุมชน และขยายผลสู่ชุมชนข้างเคียง พร้อมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนเรื่องการบริหารจัดการด้านการเกษตร และการตลาดให้เป็นระบบ

9.2.2 สนับสนุนการพัฒนาเกษตรกรผู้ผ่านการฝึกอบรมให้เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ โดยการประสานความร่วมมืออย่างบูรณาการกับหน่วยงานภายใต้สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในการสนับสนุนให้เกษตรกรที่มีศักยภาพ/ ความพร้อม ให้ได้รับการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ตามความถนัดและความสนใจ เพื่อสร้างความมั่นใจและเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติกิจกรรมการพึ่งพาตนเอง ตลอดจนพัฒนาสู่การเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านต่อไป เช่น การเสริมสร้างเกษตรกรผู้ผ่านการฝึกอบรมให้เป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ด้านการทำบัญชีครัวเรือน เป็นต้น เนื่องจากเกษตรกรผู้ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีระดับความรู้ความเข้าใจในวิชาการทำบัญชีครัวเรือนเฉลี่ยสูงที่สุด โดยสนับสนุนเกษตรกรที่มีความเชี่ยวชาญในการทำบัญชีครัวเรือน ให้ได้รับการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ด้านการทำบัญชีครัวเรือนและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่ได้จากการจัดบันทึกไปใช้ประโยชน์สู่การวางแผนชีวิต หรือแผนชุมชนในอนาคต ทั้งนี้เพื่อเสริมสร้างความมั่นใจและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำบัญชีครัวเรือน พร้อมทั้งพัฒนาสู่การเป็นตัวอย่างหรือวิทยากรถ่ายทอดความรู้ด้านบัญชีครัวเรือนของชุมชน เพื่อให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้อย่างยั่งยืน

9.2.3 สนับสนุนปัจจัยการผลิตบางประเภทตามความจำเป็นให้แก่เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้ในช่วง 10 วันแรกหลังเสร็จสิ้นการฝึกอบรมเพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรเกิดความสำเร็จในการนำความรู้ไปประยุกต์ปฏิบัติ อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรและครอบครัวเกษตรกรให้มีความเชื่อมั่นในการนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปประยุกต์ปฏิบัติมากขึ้น

9.3 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ควรสนับสนุนการพัฒนาต่อยอดการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกรที่มีความพร้อมเข้าสู่การทำธุรกิจเกษตร ดังนี้

9.3.1 สนับสนุนการวิจัยและพัฒนาสินค้าเกษตรให้มีประสิทธิภาพสู่การรับรองมาตรฐาน และส่งเสริมการเกษตรตลอดห่วงโซ่อุปทาน (Supply chain) และห่วงโซ่คุณค่า (Value chain) ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในการกำหนดกรอบนโยบายการส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรที่มุ่งเน้นคุณภาพ มีมาตรฐาน และมีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค สามารถเข้าสู่การแข่งขันทางการตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศได้

9.3.2 สร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าโดยการส่งเสริมการสร้างตราสินค้า (Brand) และการบรรจุภัณฑ์ (Packaging) ซึ่งเป็นการเพิ่มโอกาสทางการค้าและช่องทางจัดจำหน่าย จัดหาสถานที่รวบรวมผลผลิต/ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเกษตรกร ที่ได้กำหนดคุณภาพและราคาสินค้าร่วมกันตามความเหมาะสม พร้อมทั้งมีการจัดทำโครงการมหกรรมแสดงสินค้าเกษตร ในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ เพื่อประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเกษตรกรและเป็นเวทีให้ผู้บริโภคพบผู้ผลิตโดยตรง และสินค้าเกษตรทุกชิ้นจะต้องสามารถตรวจสอบย้อนกลับ (Traceability) ถึงที่มาที่ไปตั้งแต่เริ่มการเพาะปลูกจนถึงสิ้นสุดกระบวนการขนส่งได้ เพื่อสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภค

9.3.3 สนับสนุนการพัฒนาระบบตลาดสินค้าเกษตร การสร้างความรู้ ความเข้าใจ ด้านการตลาด และการวางแผนธุรกิจ รวมทั้งสนับสนุนการทำการตลาดผ่านสื่อดิจิทัล (Digital Marketing) โดยใช้หลักการของการตลาด และนำเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการสร้างช่องทางในการทำการตลาดผ่านสื่อดิจิทัล (Digital Marketing) ต่าง ๆ

เช่น เฟซบุ๊ก (Facebook) ยูทูบ (YouTube) แอปพลิเคชันอินสตาแกรม (Instagram) แอปพลิเคชันไลน์ (Line) จดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail) เป็นต้น เพื่อให้เข้าถึงผู้บริโภคมามากยิ่งขึ้น สร้างความรวดเร็วในการสื่อสารกับผู้บริโภค สามารถเข้าถึงกลุ่มผู้บริโภคได้ตรงกลุ่มเป้าหมาย และสามารถลดค่าใช้จ่ายในการทำการตลาด

9.4 กระบวนการและสหกรณ์ควรสนับสนุนการพัฒนาการถ่ายทอดความรู้สู่เกษตรกรให้มีประสิทธิภาพ ดังนี้

9.4.1 สนับสนุนการประชาสัมพันธ์วิถีการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการคัดเลือกปราชญ์ชาวบ้านและวิทยากรดีเด่นในแต่ละพื้นที่ เพื่อเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต (Role Model) พร้อมทั้งมีการถอดบทเรียนและนำความรู้และประสบการณ์จัดทำเป็นชุดความรู้ คู่มือ สื่อรูปแบบต่าง ๆ ถ่ายทอดให้แก่เกษตรกรหรือผู้ที่สนใจ อีกทั้งยังเป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้ที่กำลังจะเริ่มต้นการดำเนินชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

9.4.2 สนับสนุนการนำรูปแบบการจัดการเรียนรู้ด้านการพัฒนาเกษตรกรของโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้แก่หน่วยงานหรือศูนย์การเรียนรู้อื่นที่มีการดำเนินงานที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเพื่อพัฒนาการถ่ายทอดความรู้ให้มีประสิทธิภาพ และเข้าถึงชุมชนมากยิ่งขึ้น ส่งเสริมสร้างเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่อง

9.4.3 สนับสนุนการศึกษา และวิจัยรูปแบบการบูรณาการการดำเนินงานพัฒนาเกษตรกรร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ด้วยการถอดบทเรียนการบูรณาการการดำเนินงานพัฒนาเกษตรกรของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดทำต้นแบบ (Model) การบูรณาการการดำเนินงานพัฒนาเกษตรกรในพื้นที่ให้แก่หน่วยงานต่าง ๆ นำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่เป้าหมาย

10. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

10.1 ด้านการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

10.1.1 สนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง เพราะเป็นโครงการที่ทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้จากการนำความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการ เห็นได้จากเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 ได้นำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปลงมือปฏิบัติ ส่งผลให้เกษตรกรมีรายจ่ายลดลง รายได้เพิ่มขึ้น ต้นทุนการผลิตลดลง เกิดการสะสมเงินออม ทำให้เกิดความมั่นคงด้านการเงิน มีอาหารที่ปลอดภัยบริโภค ทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันตามแนวคิดและหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นอกจากนี้ยังเกิดการรวมกลุ่มเพื่อร่วมคิด ร่วมปรึกษา และร่วมลงมือปฏิบัติ ดังนั้น ควรมีการสนับสนุนงบประมาณและประสานความร่วมมืออย่างบูรณาการในการดำเนินงานโครงการฯ ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษา เพื่อให้สามารถขยายผลการถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนาการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ทั้งนี้เพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดของเกษตรกรให้พึ่งพาตนเองได้ในระดับ

ครัวเรือนก่อน แล้วจึงพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่
สู่การรวมกลุ่ม และการสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งและก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและชุมชน

10.1.2 สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยบูรณาการ
ความร่วมมือระหว่างศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านร่วมกับสถาบันการศึกษา สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด และ
หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยให้กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืนเป็นหน่วยงานประสาน
ความร่วมมือ ในการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรการฝึกอบรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันและตอบสนอง
ความต้องการของเกษตรกร รวมทั้งสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ โดยเน้นการฝึกปฏิบัติมากกว่าการบรรยายในห้องประชุม
เพื่อให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเกิดความเข้าใจในเนื้อหาและเห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมว่าสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง

10.1.3 ปรับปรุงหลักสูตรและระเบียบการฝึกอบรม เพื่อขยายโอกาสให้เกษตรกรที่เคยผ่านการฝึกอบรม
สามารถเข้ามาฝึกอบรมซ้ำ เพื่อเป็นการเพิ่มเติมและทบทวนองค์ความรู้ และขยายองค์ความรู้ต่อไปในอนาคต หรือ
ให้เกษตรกรที่เคยผ่านการฝึกอบรมสามารถเข้ามาฝึกอบรมซ้ำในศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอื่นที่มีการคิดค้น
องค์ความรู้หรือนวัตกรรมที่แตกต่างจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอื่น ๆ เพราะศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน
แต่ละแห่งนั้นมีองค์ความรู้หรือนวัตกรรมและความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นการเพิ่มเติมองค์ความรู้ใหม่ที่เกษตรกร
ยังไม่เคยเรียนรู้มาก่อน โดยในหลักสูตรต้องมีการถ่ายทอดวิชาใหม่เกี่ยวกับองค์ความรู้หรือนวัตกรรมเฉพาะ
ของแต่ละศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

10.1.4 สนับสนุนให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน สร้างเครือข่ายทางวิชาการกับสถาบันการศึกษา หรือ
หน่วยงานทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและวิจัย เพื่อ

1) พัฒนาองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์เกษตร เพื่อนำมาพัฒนาและกำหนดหลักสูตร
การฝึกอบรม โดยการประยุกต์ใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมร่วมกับวิชาการและวิทยาศาสตร์เกษตร
ให้เหมาะสมตามภูมินิเวศและภูมิสังคม

2) พัฒนาและวิจัยองค์ความรู้ของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อเป็นการสนับสนุน
องค์ความรู้ให้เกิดการต่อยอดและพัฒนาสู่การเป็นนวัตกรรมที่ได้รับการยอมรับไปทั่วโลก

3) พัฒนาและวิจัยองค์ความรู้และนวัตกรรมด้านเกษตรกรรมยั่งยืนแบบมีส่วนร่วม และสนับสนุน
การนำไปใช้ประโยชน์ โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและชุมชน และนางานวิจัยไปเผยแพร่ให้เกิดการ
ใช้ประโยชน์ เช่น พลังงานทดแทนในไร่นา การจัดการน้ำอย่างยั่งยืนในไร่นาระดับชุมชน เป็นต้น

4) สนับสนุนและพัฒนาองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน และวิทยากร โดยร่วมกับสถาบันการศึกษา
ภาครัฐและภาคเอกชน การจัดมหกรรมการแสดงองค์ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนา
ด้านเกษตรกรรม เพื่อเป็นการเพิ่มเติมองค์ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรม ที่นอกเหนือจากสิ่งที่ดำเนินการอยู่แล้ว และ
นำองค์ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรมที่สนใจไปปฏิบัติและถ่ายทอดในศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยเน้น
การประยุกต์ใช้องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร รวมกับความรู้ทางวิชาการ และวิทยาศาสตร์เกษตร
รวมทั้งต้องมีการรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และนวัตกรรมด้านการเกษตรของศูนย์เครือข่ายปราชญ์
ชาวบ้านให้เป็นระบบ

10.1.5 ส่งเสริมและสนับสนุนศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้เข้าร่วมโครงการฯ ด้วยการดำเนินการประเมินความพร้อมของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่จะเข้าร่วมโครงการฯ โดยแบ่งศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่มีความพร้อมในการบริหารจัดการและถ่ายทอดความรู้ และศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่ยังไม่พร้อมด้านสถานที่และบริหารจัดการ แต่มีความพร้อมในการเป็นแปลงต้นแบบ เพื่อให้เป็นแหล่งสาธิต และศึกษาดูงานให้กับศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการฯ

10.1.6 สนับสนุนศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ในชุมชน เพื่อเป็นกลไกขับเคลื่อนระบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต และถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจน การพัฒนาการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตตามแนวทางการพัฒนาการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และระบบเกษตรกรรมยั่งยืน โดยพัฒนาระบบการเรียนรู้ให้ชุมชนเข้าถึงความรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลา ปรับปรุงและพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้เป็นพื้นที่เรียนรู้เชิงสร้างสรรค์และมีชีวิต เพื่อพัฒนาทัศนคติและสร้างแรงบันดาลใจให้คนในชุมชนเกิดการอยากเรียนรู้ สร้างนิสัยใฝ่เรียนรู้ รวมทั้งให้คนในชุมชนสามารถนำความรู้ไปพัฒนาต่อยอดหรือประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิตประจำวันได้

10.2 นโยบายด้านการพัฒนาเกษตรกร

10.2.1 สนับสนุนการสร้างมูลค่าเพิ่มสินค้าเกษตร เน้นเกษตรกรคุณภาพสูงที่ให้ความสำคัญกับการเพิ่มผลผลิตทั้งเชิงปริมาณและมูลค่า การสร้างความหลากหลายของสินค้าเกษตร เช่น เกษตรกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เกษตรปลอดภัย เกษตรแปรรูป เป็นต้น เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มมากขึ้น โดยขับเคลื่อนการเกษตรด้วยเทคโนโลยีและนวัตกรรม

10.2.2 ส่งเสริมและสนับสนุนการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับการปฏิบัติกิจกรรมของเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรมจากโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านตามสภาพภูมินิเวศและภูมิสังคม และสนับสนุนการต่อยอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การพัฒนาเป็นนวัตกรรม โดยการประสานงานความร่วมมืออย่างบูรณาการกับหน่วยงานภายใต้สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ สถาบันการศึกษา และภาคเอกชน ในการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับการปฏิบัติกิจกรรมของเกษตรกร สู่การพัฒนาเป็นนวัตกรรม

10.2.3 ควรสนับสนุนการเสริมสร้างองค์ความรู้ทางด้านวิชาการ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี นวัตกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับการทำการเกษตรให้มีประสิทธิภาพ โดยการประสานความร่วมมือกับสถาบันการศึกษา และหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ร่วมศึกษาและวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อต่อยอดองค์ความรู้ทางด้านวิชาการ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี นวัตกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เกิดขึ้นจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านหรือเกษตรกรที่ผ่านการฝึกอบรม เป็นการบูรณาการองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และนวัตกรรม ร่วมกับแนวคิดทางวิชาการและวิทยาศาสตร์ ให้ได้องค์ความรู้และนวัตกรรมที่มีมาตรฐาน และถูกต้องตามหลักวิชาการ

10.2.4 เสริมสร้าง จูงใจ และถ่ายทอดองค์ความรู้แก่เกษตรกรให้ผลิตสินค้าเกษตรให้เข้าสู่ระบบมาตรฐานสากล การจัดการคุณภาพทางการเกษตรที่ได้รับการรับรองจากองค์กรที่น่าเชื่อถือ เพื่อยกระดับสู่การเลิกใช้สารเคมี

ในการเกษตร และเพิ่มพื้นที่และผลผลิตเกษตรอินทรีย์ต่อไปในอนาคต รวมทั้งสนับสนุนด้านการตลาดกับเกษตรกรที่สามารถปรับเปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์

10.3 นโยบายด้านการพัฒนาการเกษตรสู่รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน

10.3.1 ส่งเสริมการทำการเกษตรตามรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างต่อเนื่อง โดยการสร้างความรู้ ความเข้าใจ การตระหนักรู้เรื่องเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) 17 เป้าหมาย ซึ่งเป็นเป้าหมายระดับโลก โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 2 การขจัดความหิวโหย ที่ครอบคลุมประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารและการเกษตรที่ยั่งยืนด้วยนั้น ตัวชี้วัดที่เป็นปัญหาของไทยที่สำคัญ คือ การจัดการไนโตรเจนอย่างยั่งยืนจากการใช้ปุ๋ยเคมีในการทำการเกษตรกรรม การใช้ปุ๋ยอย่างไม่มีประสิทธิภาพ และชี้ให้เกษตรกรเห็นถึงประโยชน์และความสำคัญของเกษตรกรรมยั่งยืน ส่งเสริมความรู้และทักษะในการทำการเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งจะส่งเสริมเกษตรกรรมยั่งยืนในรูปแบบใดนั้นต้องสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ของเกษตรกรแต่ละราย พร้อมทั้งสนับสนุนข้อมูลต่าง ๆ ในการดำเนินงานตามระบบเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อพัฒนาวิถีชีวิตเกษตรกรให้มีความมั่นคงและยั่งยืน ซึ่งจะทำให้เกิดความสมดุลทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และระบบนิเวศ ส่งเสริมพึ่งพาตนเอง การมีภูมิคุ้มกัน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค

10.3.2 สนับสนุนการสร้างเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนร่วมกับภาครัฐและภาคเอกชน และค้นหาผู้ที่มีใจรักและประสบความสำเร็จในการทำการเกษตรกรรมยั่งยืนเข้ามาเป็นเครือข่าย เพื่อขยายองค์ความรู้ในการทำการเกษตรกรรมยั่งยืนลงไปในระดับชุมชน ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อแสดงให้เห็นว่าการทำการเกษตรโดยใช้รูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนสามารถพึ่งพาตนเองได้ รวมทั้งการสนับสนุนองค์ความรู้ และปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็น เพื่อพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืนให้ดียิ่งขึ้น

10.3.3 ส่งเสริมให้เกษตรกรร่วมมือกับบทบาทกำหนดทิศทางการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมอบหมายให้กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน ประสานความร่วมมือกับสำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัดในแต่ละพื้นที่ ในการสนับสนุนให้ปราชญ์ชาวบ้านและเกษตรกรที่เป็นต้นแบบ และประสบความสำเร็จในการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและระบบเกษตรกรรมยั่งยืนไปปฏิบัติใช้ ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการวางแผนทางการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน รวมทั้งประชาสัมพันธ์การนำระบบเกษตรกรรมยั่งยืนไปปฏิบัติใช้ของเกษตรกรต้นแบบ เพื่อให้ผู้ที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ และผลักดันให้เป็นจุดเรียนรู้การทำการเกษตรกรรมยั่งยืนที่ประสบความสำเร็จต่อไปในอนาคต

10.3.4 ส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรจากแปลงเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งเป็นสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพและปลอดภัยสำหรับผู้บริโภค ยกย่องสินค้าเกษตรกรรมยั่งยืนให้แตกต่างจากสินค้าเกษตรที่ใช้สารเคมีเป็นหลัก ตลอดจนสนับสนุนการสร้างตราสินค้า (Brand) และทำการตลาดให้เป็นที่รู้จักและยอมรับ ประชาสัมพันธ์และสร้างความเข้าใจให้ผู้บริโภคทราบถึงคุณประโยชน์ของสินค้าเกษตรจากแปลงเกษตรกรรมยั่งยืน เพื่อเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้บริโภค ส่งผลให้ตลาดเกิดการขยายตัวมากยิ่งขึ้น

10.4 นโยบายด้านการพัฒนากลุ่มเกษตรกรที่มีความพร้อมเข้าสู่การทำธุรกิจเกษตร

สนับสนุนและส่งเสริมการผลิตสินค้าเกษตรคุณภาพให้ได้มาตรฐาน ให้แก่ปราชญ์ชาวบ้าน และวิทยากรของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน โดยการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการถ่ายทอดความรู้ และเทคนิคการผลิตตามระบบมาตรฐานสากล เพื่อเพิ่มเติมองค์ความรู้ ความเข้าใจ รวมถึงขั้นตอนในการขอรับรองมาตรฐาน พร้อมทั้งจัดทำคู่มือสำหรับใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพของผลผลิต รวมทั้งสนับสนุนให้ศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเป็นศูนย์รวบรวมผลผลิตทางการเกษตรที่มีคุณภาพ และมีมาตรฐานเป็นแหล่งกระจายสินค้า และทำการตลาดให้กับชุมชน เป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อร่วมกันสร้างผลิตภัณฑ์หรือสินค้าทางการเกษตรที่เน้นการเล่าเรื่องราวให้กับสินค้า (Storytelling) ให้สินค้าสามารถเข้าถึงอารมณ์ ความรู้สึก และทำให้ผู้บริโภคคล้อยตามไปกับสินค้านั้น ๆ ได้ง่าย ซึ่งเป็นการสร้างจุดแข็ง และความแตกต่างของสินค้า ซึ่งอาจใช้ช่องทางออนไลน์ช่วยให้การเล่าเรื่องนั้นสะดวก สามารถเข้าถึง และสร้างความผูกพันกับผู้บริโภคได้ง่าย

11. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

11.1 ควรศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยี ที่เป็นนวัตกรรม มาจัดทำเป็นหลักสูตรต่อเนื่องจากหลักสูตรเดิม ที่มุ่งเน้นการสร้างความรู้ ความเข้าใจในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพเกษตรกรรม และปรับเปลี่ยนแนวคิดและพฤติกรรมในการประกอบอาชีพด้วยการพึ่งพาตนเองได้อย่างเหมาะสม ซึ่งในหลักสูตรใหม่จะประกอบด้วยเนื้อหาที่มุ่งเน้นการพัฒนาการประกอบอาชีพเกษตรกรรมให้มีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล โดยใช้องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยี นวัตกรรม และการทำการตลาดให้ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

11.2 ควรมีการประเมินคุณสมบัติ บทบาท และหน้าที่ของปราชญ์ชาวบ้านและวิทยากรที่พึงประสงค์ เพื่อให้ทราบถึงความพร้อมในถ่ายทอดองค์ความรู้ การพัฒนาตนเองเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ และการบริหารจัดการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน

11.3 ควรศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการทำเกษตรกรรมยั่งยืนของผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมจากศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อให้ทราบถึงความสำคัญและประโยชน์ที่จะได้รับจากการทำเกษตรกรรมยั่งยืน โดยการศึกษาผลกระทบดังกล่าวเป็นการเก็บข้อมูลในด้านต่าง ๆ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลก่อนและหลังการนำรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืนไปปฏิบัติใช้ นอกจากนี้ควรศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรในแต่ละพื้นที่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรกรรมยั่งยืน ซึ่งสามารถนำผลการศึกษานั้นมาส่งเสริมและพัฒนาให้เกษตรกรประสบความสำเร็จในการทำเกษตรกรรมยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

11.4 ควรศึกษาแนวทางในการเตรียมความพร้อมและพัฒนาทายาทผู้สืบทอดทั้งในเรื่องขององค์ความรู้และระบบการบริหารจัดการศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน รวมทั้งการสร้างวิทยากรรุ่นใหม่เพื่อทดแทนวิทยากรรุ่นเก่า เพื่อสร้างความต่อเนื่องของการดำเนินงานของศูนย์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้ยั่งยืนต่อไป